

PAPER DETAILS

TITLE: Tracing Turkey's Spatial Strategies Through Governmental Programs

AUTHORS: Saadet AYDIN

PAGES: 1-37

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/305561>

Hükümet Programları Üzerinden Türkiye'nin Mekansal Stratejilerinin İzini Sürmek

Saadet AYDIN¹

Tracing Turkey's Spatial Strategies Through Governmental Programs

ARTICLE INFO

Article History:

Date Submitted: 29.06.2016

Date Accepted: 24.11.2016

JEL Classification:

O18

R11

R58

Keywords:

Government Programs

Urbanization

Regional Development

Slum Squatting

ABSTRACT

This study examined the Governments Programs, published by governments that have been in power from 1920 to 2017, in regards to the urbanization, squatting, zoning and regional development policies of governments in Turkey. The aim of this study is to determine and reveal these policies, namely “spatial strategies”, in these official political documents (the Government Programs) and then to shed light on the historical background and roots of urban and regional problems in today's Turkey. In this context it is important to put forward and examine these questions in detail: Currently, what are the key urban and regional issues and problems? How these problems have been described from past to present by all governments in power? What do they offer and what are their strategies to those issues? How are these strategies formulated in the Government Programs? Is there any differences between today's Government Program and previous programs in regards to determine the problems and develop a policy on spatial issues? Are there any differences between political stability and instability periods in regards to determine the problems and develop a policy on spatial issues? For answering these question all Government Programs were used as main reference guide.

¹ Yrd. Doç. Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Gölköy Kampüsü Bolu
sonuvars@gmail.com

Özet

Bu çalışma, Türkiye’de 1920’den 2017 yılına kadar iktidarda olan hükümetlerin kentleşme, gecekondu, imar ve bölgesel gelişme politikalarını yayınladıkları Hükümet Programlarına dayanarak incelemektedir. Çalışmanın amacı resmi politika belgelerindeki (Hükümet Programları) “mekansal stratejiler” olarak da bilinen söz konusu politikaları ortaya çıkarmak ve böylece günümüz Türkiye’sinin kentsel ve bölgesel sorunlarının arka planına ve tarihsel köklerine ışık tutmaktır. Bu bağlamda şu soruları ortaya koymak ve ayrıntılı incelemek önemlidir: Günümüzün temel kentsel ve bölgesel sorunları nelerdir? Geçmişten günümüze iktidara gelen bütün hükümetler bu sorunları nasıl tanımlıyorlar? Bu sorunlara ilişkin önerileri ve stratejileri nelerdir? Bu stratejiler, Hükümet Programlarında nasıl formüle edilmektedir? Mekânsal meselelere ilişkin sorunları belirleme ve bir politika geliştirme bakımından geçmişin ve günümüzün hükümet programları arasında bir fark var mıdır? Mekânsal meselelere ilişkin sorunları belirleme ve bir politika geliştirme bakımından siyasal istikrar ve istikrarsızlık dönemleri arasında fark var mı? Bu soruları cevaplamada temel referans kaynağı olarak bütün Hükümet Programları kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hükümet Programları, Kentleşme, Bölgesel Gelişme, Gecekondu

Giriş

Bu çalışmanın konusu, 1920-2017 yılları arasında kurulan ve açıklanmış bir programa sahip olan bütün hükümetlerin programları üzerinden, Türkiye’nin kentleşme ve bölgesel gelişme politikalarıdır. T.C. hükümetlerinin siyasi irade bildirimi olarak kabul ettiğimiz programlarının ne tür mekânsal stratejiler içerdiğinin ve ülkenin kronikleşen sorunları olarak varlığını sürdüren sağlıklı kentleşme ile dengesiz bölgesel gelişme ve gelişememe sorunlarının, kronolojik bir yöntemle siyasal bir metin olan hükümet programları üzerinden incelenmesidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye’de yaşanan kentleşme sorunları, bölgelerarası dengesizlik ve bunlardan kaynaklanan toplumsal hareketliliğin (göç, gecekondulaşma ve güvenlik gibi) baş sorumluları olan hükümetlerin, politika önerilerini ve vaatlerini barındıran programlarında nelere vurgu yaptıklarını, hangi kaygılarla yola çıktıklarını anlamaya çalışmaktır. Amaç cümlesinden de anlaşılacağı gibi, çalışmada temel

iddia, siyasal iktidarların mekân politikalarının, öngörü ve uygulamalarının, sorun çözmekten çok sorunla “uğraşmayı” ve mekânı siyasallaştırarak iktidar mücadelesinde bir araç haline getirmeyi tercih ettikleri şeklindedir. Böylece henüz çözüme kavuşmamış mekânsal sorunlar için söylenecek ve yapılacak çok iş varken, iktidarlar kendilerini sorunlar üzerinden var edebilmektedirler.

Bu çerçeveden hareketle, çalışmada 1920-2017 arası dönemde iktidara gelen hükümetlerin kentleşme ve bölgesel gelişmeye ilişkin yaklaşımları, hükümet programları temel alınarak tarihsel bir perspektifte incelenmektedir.² 2000’ler Türkiye’inde kentleşmenin henüz tamamlanamamış ve bölgesel sorunların çözülemediği olduğu; 65 hükümet kurmuş bir devletin mekân perspektifinin ve mekâna ilişkin siyaset söyleminin sorunlu olduğu ve bunun da yönetimin eyleme biçimine tam olarak yansımadağı söylenebilir.

I. 1920-1960 Dönemi: Planlamadan Önce

1920-1960 arasının ilk alt dönemi 1920-1923 yıllarını içeren ve Devletin sancılı kuruluş yılları olarak da adlandırılabilir olan İcra Vekilleri Heyetleri’nin yönetimindeki dönemdir. Yeni bir devlet kurmanın ve onu korumanın temel kaygıyı oluşturduğu bu ilk dönemde mekânsal *strateji ve politikalar* pek görülmez. İkinci alt dönemi oluşturan 1923-1950 arası Türkiye’de tek parti dönemi olarak adlandırılır. Bu dönemde hazırlanan hükümet programları aynı zamanda CHP’nin güncelleştirilmiş parti programlarıdır. Bütün programların ortak kaygısı, yeni doğan Türkiye Cumhuriyeti devletini geliştirmek ve yaşatmaktır. Bu nedenle hazırlanan hiç bir programda anlamlı ve kapsamlı bir mekânsal gelişme politikasına rastlanmamakta; iç güvenlik ve otorite oluşturma çabaları ön plana çıkmaktadır. Ancak, dönemin uygulanan politikalarına bakıldığında çok önemli mekânsal stratejilerin izlendiği de görülmektedir. Birinci strateji, 13 Ekim 1923’de tek maddelik bir kanun teklifi ile resmi başkent ilan edilen Ankara’dan ülkenin dört bir yanına uzanan demiryolları ile yeni başkentin ülkeye nüfuz etmesi amaçlanmıştır. Bu demiryolları üzerindeki küçük kent ve kasabaların

² Çalışmada, 1920’den 1987’ye kadar kurulmuş olan hükümetlerin programlarına, Belma Aktürk ve Nuran Dağlı’nın “Hükümetler ve Programları” adlı 3 ciltlik eserlerinden ulaşılmış olması, bu süreci hem kolaylaştırmış hem de hızlandırmıştır. 1987 sonrası programlarına ise web sayfaları üzerinden ve her bir hükümet için ayrı ayrı ulaşılmıştır. Kurulan 65 hükümetin programlarının her birine ayrı referans vermek/göstermek, hacmi gereğinden fazla artırdığı için, 1989 yılında kurulan 47. Hükümete kadar olan kısım, kaynakçada ayrıca gösterilmemiştir. Bu döneme ait bütün bilgiler Aktürk ve Dağlı’nın 3 ciltlik çalışmasından derlenmiştir.

yakınlarında KİT niteliğinde fabrikalar kurularak nüfus ve sermaye açısından bir yerleşme sağlanmaya çalışılması ikinci stratejiyi oluşturmuştur. Anadolu’nun hemen hemen tüm yerleşmelerinde kurulan *halkevleri* aracılığıyla da kent mekânı üzerinden ulusal modernleşme projesi hayata geçirilmiştir. (Tekeli, 1998: 5). Ankara, bu dönemde Türkiye kentleşmesinin, gecekondu ve konut politikalarının laboratuvarı gibi düşünülebilir. Belediye yapılanması ve imar planlaması için de öncü bir rol oynamıştır. Yeni kurulan cumhuriyet rejiminin başarısı, Ankara’nın bir modernite projesi olarak kentsel başarısına bağlanmış gibidir.

Kendisi girmese de İkinci Dünya Savaşı’nın yaşandığı 1940-1945 arası yıllar, Türkiye için de zorluklarla doludur. Çok partili yaşama geçiş sinyallerinin verildiği, Marshall yardımlarının Türkiye’ye de ulaştığı 1945 sonrası ve özellikle 1950’li yıllar ise, kırım çözülmeye ve hızlı bir kentleşmenin yaşanmaya başladığı yıllardır. Günümüzde yaşanan mekânsal sorunların tarihsel köklerini dünyanın ve ülkenin çok hızlı dönüşümler yaşadığı bu dönemde aramak gereklidir. 1950-1960 arasında ise iktidarda yalnızca bir parti, yeni kurulmuş olan Demokrat Parti yer almış ve önceki dönemin mekânsal stratejisini tümüyle dönüştürmeye çalışmıştır.³

3 Mayıs 1920–29 Ekim 1923 İcra Vekilleri Heyetleri (İVH) dönemi

Türkiye, 3 Mayıs 1920’den 29 Ekim 1923’e kadar *İcra Vekilleri Heyeti* (İVH) eliyle yönetilmiştir. Yaklaşık üç buçuk yıl süren bu dönemde beş ayrı Heyet görev almıştır. Dönemin temel özelliği, bağımsızlık savaşının ardından ülke içerisinde toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanı kapsayan yapısal bir dönüşümün başlangıcı olmasıdır. İlk İVH’nin programında, ülke genelinde yol ve köprü inşaatlarıyla Ankara - Sivas demiryolunun yapımı öngörülmüştür. Savaştan çıkan ülkenin ekonomisi çökmüş olduğu için ancak çok zorunlu birkaç inşaat işinden söz edilebilmektedir.

İkinci, üçüncü ve dördüncü İVH’lerinin programları hazırlanmamıştır. Beşinci İVH’nin programının ana teması bütçe kısıtları ve maliyenin güçsüzlüğü üzerinedir. İç ve dış güvenlik konusuna önem verilmiştir. Eylül 1923’de okunan bu programda, yurdun dört bir

³ Türkiye’nin kentleşme deneyimini, 1923-1950 ulus-devletin kentleşmesi; 1950-1980 emek gücünün kentleşmesi ve 1980 sonrası için de sermayenin kentleşmesi şeklinde dönemlendiren bir çalışma için bkz. (Şengül, 2012: 356)

yanına askeri okullar ile İstanbul dışında bir yere polis okulu açılmasından söz edilmektedir. Hapishanelerin iyileştirilmesi ve yeni hapishanelerin inşaatı öngörülmekte, bataklıkların kurutulması için de bir miktar para ayrılmaktadır. *Denk bütçe* ilkesine bağlı kalındığı için, bayındırlık hizmetleri bile olsa, hiçbir konuda borçlanma yoluna gidilmemektedir.

Bu dönemde ağırlık tarım sektörüne verilmiştir. Ülke sekiz tarım bölgesine ayrılmış ve her bölgede bir tarım okulu açılması istenmiştir. Ziraat Bankası öncülüğünde bir bankacılık okulu kurulmasına ve Zonguldak’ta kömür madenlerinin işletilmesi için bir yasa hazırlanmasına karar verilmiştir. Burjuvazisinin gereksinimlerine karşılık vermek ve devlet eliyle sermaye birikimini başlatmak üzere Türkiye Sanayi Bankası ile Trabzon’da ticaret okulu açılması programda yer almıştır. Ülkenin fiziki olarak yeniden yapılanması için özel kesim inşaat şirketlerinin özendirilmesi ve vergi bağışıklıklarından yararlandırılması kararlaştırılmıştır. V. İcra Vekilleri Heyeti’nin dönemi içinde Ankara bir kanun maddesi ile resmi başkent ilan edilmiştir.

29 Ekim 1923- 22 Mayıs 1950 dönemi

29 Ekim 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan 22 Kasım 1924’e kadar olan dönemde, İsmet İnönü’nün Başbakan olduğu iki hükümet kurulmuştur. Ancak bu iki hükümetin de programı yoktur. Hükümetin Meclis’e sunulduğu oturumda Başbakan İnönü, halkın “laf değil iş” beklediğini ve kendilerinin de iş yapmak üzere göreve geldiklerini söyleyerek, bir program sunmadan göreve başlamıştır. 22 Kasım 1924’de *Fethi Okyar Hükümeti* kurularak programı okunmuştur. Bu ilk cumhuriyet hükümeti programında kentleşme ve bölgesel gelişmeye ilişkin politikalara yer verilmemiştir. Programda, Karadeniz’den Doğu Anadolu’ya demiryolu yapımı için kaynak bulma gereğine dikkat çekilmiş ve yabancı sermayeden gerektiğinde yararlanılabileceği belirtilmiştir.

3 Mart 1925’de kurulan ve programı olmayan *III. İnönü Hükümeti*’nin ardından, *IV. İnönü Hükümeti* 1 Kasım 1927’de kurularak göreve başlamıştır. Hazırlanan programda iç güvenlik, Doğu illerindeki gerici eylemler gibi ifadelere yer verilmiştir. Bu dönemde, İstatistik Genel Müdürlüğü sayımına göre Türkiye nüfusu yaklaşık 14 milyondur. 32 milyon lira olarak belirlenen devlet bütçesi ise savunma ve bayındırlık hizmetleri arasında pay

edilmektedir. Bayındırlık hizmetleri ise demiryolu ve su ağının kurulması ile sınırlıdır. Ancak, bu program döneminde Ankara’nın imar planının yaptırılması için uluslararası bir yarışma açılmış ve Alman plancı Jansen 1928’de yarışmayı kazanarak, Ankara’yı kapsayan imar planını 1932’de tamamlamıştır (Sey, 1998:30).

2 Ekim 1930 tarihinde *V. İnönü Hükümeti*’nin programı açıklanmıştır. Programda öne çıkan konular; liman ve rıhtım hizmetlerinin kamu hizmeti kapsamına alınması, gelir getirmeyen arsalarla bataklık ve çalılıkların vergisinde indirim yapılması ve orman, bağ ve meyve ağacı yetiştirenlere uzun süreli vergi bağışıklıkları getirilmesidir. Kentleşmeye, kentsel hizmetlere ya da bölgesel gelişmeye yönelik herhangi bir hükümet çalışmasının olmadığı bu programda, *devletçi politikalarla* ulusal ekonomiyi iyileştirme çabalarının izleri görülmektedir. 1929 ekonomik bunalımının tüm dünyayı saran dalgaları Türkiye’ye kadar ulaşmıştır. Ancak, ülke ekonomisinde uygulanan *devletçi ve ithal ikameci politikalar*, bunalımın etkisini hafifletmiş ve kendisini bütçe kısıtlamaları olarak göstermiştir. Bu dönemde, 4 Mayıs 1931’de kurulan VI. İnönü Hükümeti, hiçbir yeni yatırım öngörmemiştir. Mart 1935’de kurulan VII. İnönü Hükümeti de ekonomik güçlüklerle savaşmak zorunda kalmıştır. Deniz taşımacılığının iyileştirilmesi ve yenilenmesi üzerinde durulmuş, demiryolu, liman ve rıhtımların devletleştirilmesinin sinyalleri verilmiştir.

1937-1938 arası, *I. Bayar Hükümeti* dönemidir. İlk kez bu hükümetin programında kentlerin sağlıklı ve güzel gelişmesinden söz edilmiş; bu amaçla belediyelerin 5 yıllık çalışma programı, harita ve imar planları yapmaları, su, aydınlatma, kanalizasyon ile kültür ve spor işleri, çocuk bahçeleri için yönlendirilmeleri üzerinde durulmuş ve belediyelerin merkezden bir teknik büro ile denetlenmesi önerilmiştir. İstanbul öncü olmak üzere, doğal güzellik ve coğrafi konum nedeniyle turizme konu olabilecek kentlerin, bir plan içerisinde, amaca uygun gelişmesine yön verileceği belirtilmiştir. Ayrıca, bölgelerin özel koşulları göz önüne alınarak, her çiftçi ailesinin geçinebileceği kadar toprağa sahip olması; ve bu toprağın parçalanması ya da satılmasına engel olunması da bir politika olarak benimsemiştir. Bir diğer gereklilik ise, bölgelerin nüfus yoğunluğuna ve toprağın verimlilik derecesine göre büyük çiftliklerin arazi genişliğinin sınırlandırılmasıdır. Bu programda kalkınmanın itici gücü olarak tarım öne çıkmakta; çiftçiye temel gereksinimleri olan gübre, pulluk, traktör gibi girdileri topluca temin

ederek, onu araçlardan kurtarması için *çiftçi sendikalarının* kurulması gereğinden söz edilmektedir. Demiryolu önemini korumakta ve var olan 7000 kilometrelik demiryoluna 3000 km daha eklenerek bu yolları desteklemek üzere karayolları yapılması planlanmaktadır. *Denk bütçe* ilkesi de devam etmektedir. Dönem içerisinde Fransız şehir plancısı Henri Prost İstanbul’a davet edilerek İstanbul’un çeşitli ölçeklerde imar planları yaptırılmıştır (Tapan, 1998: 78-79).

10 Kasım 1938’de Türkiye büyük önderi Atatürk’ü kaybetmiştir. 11 Kasım’da okunan *II. Bayar Hükümeti*’nin programı yalnızca Devlet’in ve Ulus’un acısını dile getirmektedir. 1939-1942 arasında I. ve II. Saydam Hükümetleri program hazırlamadan görev yapmışlardır. I. Refik Saydam Hükümeti’nin Meclis’e sunulduğu oturumda Başbakan; “... Selefim Celâl Bayar’ın istifası üzerine teşkili bana tevdi buyurulan kabineyi yüksek huzuruza getiriyorum. Kabinenin programı, şimdiye kadar olduğu gibi, mensup olduğumuz Cumhuriyet Halk Partisinin programını tahakkuk ettirmek gayesine dayanmaktadır” (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 319) diyerek, hükümet programının CHP programı olduğunu ilan etmektedir.

Başbakan Refik Saydam’ın görevi başındayken ölümü üzerine, 9 Temmuz 1942’de *I. Saraçoğlu Hükümeti* oluşmuş ve Başbakan konuşmasında, parti programının aynı zamanda hükümet programı olduğunu duyurmuştur. 9 Mart 1943’de de *II. Saraçoğlu Hükümeti* kurulmuştur. Burada da CHP programı hükümet programı olarak sahiplenilmekte ve dönemin ruhuna uygun olarak kent ve bölgeye ilişkin *mekânsal stratejilere* yer verilmemektedir.

1946-1947 *Peker Hükümeti*’nin dönemidir. Meclis artık iki partilidir ve iki de bağımsız milletvekili vardır. Programda kömür madenleri, su ürünleri ve yeraltı varlıklarını işletmek için girişimlerde bulunulması önerilmekte ve balıkçılığa ilgi gösterilmektedir. Kasaba ve kentlerin plan, su ve kanalizasyon işlerinde İller Bankası ile birlikte çalışmaları için, özel sermayenin de devreye sokulacağına işaret edilmektedir. Ankara ve doğusunda, halka örnek oluşturmak ve kentleri yeni mahallelerle güzelleştirmek için *memur evleri* yapımından söz edilmektedir. *İç göç politikası* kapsamında, özellikle iş bulmak için yaşadıkları yerleri terk eden nüfusu kendi bölgesinde istihdam etmek ve bölgede ihtiyaç duyulan kamu personelini de maaş artışları yoluyla kalmaya ikna etmek, bir bölgesel gelişme politikası ifadesi olarak kabul edilebilir.

Büyük kentlerdeki *konut sorununa* ciddi olarak eğilen ilk programı 10 Eylül 1947’de kurulan *I. Saka Hükümeti* hazırlamıştır. Çözüm olarak inşaat işlerine engel olan çimento, kereste ve demir gibi malzeme sıkıntılarını gidermeye yönelik önlemler sıralanmıştır. Tarımın ilkel araç kullanımından arındırılması ve köylünün topraklandırılması için çalışmalardan söz edilmiş ve maden işletmelerinde makineleşme vurgusu yapılmıştır. 1948–1949 *II. Saka Hükümeti*’nin programında ise *ekonomik kalkınma* için doğrudan verimli olmayan ve geciktirilebilen inşaat işlerinden vazgeçilebileceği belirtilmektedir. Yatırımlardan ve para harcamaktan olabildiğince kaçınılmaktadır. Hemen ardından kurulan Günaltay Hükümeti (1949–1950) de aynı bütçe kısıtları içerisinde hareket etmek zorunluluğu taşıdığı için programında ileriye dönük olarak yalnızca, tarımın beş yıllık bir gelişme politikasına bağlanacağını belirtmiştir.

22 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960 dönemi

1946 yılı, Türk siyasi yaşamında yeni bir partinin ortaya çıktığı, Türk merkez sağının nüvesini oluşturan *Demokrat Parti*’nin (DP) kurulduğu yıldır. DP 1950’de yapılan seçimleri kazanarak tek parti dönemini sona erdirmiş ve sonraki on yılda CHP’nin tek rakibi olmuştur. 22 Mayıs 1950’den 27 Mayıs 1960’a kadar DP, Adnan Menderes başkanlığında ardı ardına 5 *Hükümet* kurmuştur.

1950 yılının *kentleşme* açısından önemi ise Türkiye’de hızlı kentleşme hareketlerinin başlangıç yılı olarak kabulüdür. Ancak kentleşme özendirilirken hiçbir önlem alınmamış, plansız ve çarpık kentleşmenin tohumları bu dönemde atılmıştır. 1950-1960 arasında kurulan beş Menderes hükümeti de programlarında kentleşme konusuna yer vermemiş, tarımın makineleşmesi ve karayolu yapımı üzerinde yoğunlaşmışlardır. Kentleşmenin itici, çekici ve iletici güçlerinin oluşturulduğu, devletçiliğin bir yana bırakıldığı ve yerel yönetimlerin akçal olanaklarının arttırılmaya çalışıldığı bu dönemde, özelleştirme ağırlık kazanmıştır. Tarıma bütçeden daha çok pay ayrılması, köy yolları için genel bütçeden yardım verilmesinin yanı sıra, 1957’de İmar Bakanlığı’nın kurulması gündeme gelmiş; imar ve inşaat işlerinin şehircilik esaslarına uygun planlara göre yapılacağı belirtilmiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013).

II. 1960-1980 Dönemi: Mekâna Planlı Bakış

Şengül (2012: 356), Türkiye kentleşmesine ilişkin dönemlendirme çalışmasında 1950-1980 aralığını kullanarak, bu dönemi *emek gücünün kentleşmesi* ile tanımlar. Tarımda makineleşmenin sonucu olarak kırdan köze göçün kentlere yönelmesi, kentlerde DP ile başlayan büyük çaplı imar faaliyetleri ve emek yoğun sanayilerin gelişmesi, kentleri 1950’lerden itibaren emeğin yoğunlaştığı mekanlara dönüştürmüştür. Ancak, bu belirlemeler doğru olsa da burada tercih edilen dönemlendirme 1960-1980 biçiminde olup, ekonomiden çok siyaset ve yönetim anlayışlarındaki değişimin etkileri dikkate alınmaktadır. 1960-1980 arası dönem, askeri kadroların bir darbe ile yönetime el koyduğu ve 10 yıllık Demokrat Parti iktidarını tasfiye ettiği; yeni bir anayasanın yapıldığı; Devlet Planlama Teşkilatı adı ile anayasal statüsü olan bir kuruma, ülkenin toplumsal, ekonomik, yönetsel ve mekansal tüm alanlarının planlanması görevinin verildiği ve yine bir darbe ile noktalanmış dönemdir. Bu tarihten Kasım 1961’e kadar geçen sürede iki Gürsel Hükümeti kurulmuştur. Bu dönemde 1961 Anayasası hazırlanmış; demokratik hak ve özgürlükler, yeni anayasada güvence altına alınmıştır. 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan ilk genel seçimlere kadar geçici olarak görev yapan (25 Ekim 1960–20 Kasım 1961) *I. Gürsel Hükümeti*’nin hazırladığı programda, kentleşme ve konut sorununa “Bayındırlık” başlığı altında yer verilmiştir. Programda olanaklar elverdiğince kent ve kasabaların imar izlencelerinin hazırlanacağı ve belediyelere kredi yardımı yapılacağı; bunu gerçekleştirmek için her türlü baskının göz ardı edilerek sadece gereksinimler doğrultusunda hareket edileceği üzerinde durulduğu görülmektedir. Ayrıca ucuz ve sağlıklı konut yapımı ile topraksız ya da toprağı yetersiz köylülere hakça toprak dağıtımının hızlandırılması konularına da dikkat çekilmiştir.

20 Kasım 1961’de Türk siyasi yaşamının *ilk koalisyon hükümeti* CHP-AP arasında kurulmuş, Hükümeti oluşturma görevi Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından İnönü’ye verilmiştir. 27 Kasım’da *İlk Koalisyon (VIII. İnönü) Hükümeti* programını açıklamıştır. İmar ve İskân Bakanlığının “kent planlamalarını, ülke gereksinimlerine dayanan, doğru, sağlam verilere ve çağdaş kentçiliğin ilkelerine göre” ele alacağına işaret edilen programda, “Mesken” alt başlığı altında da ilk kez *gecekondu sorunundan* söz edilmektedir. Var olan gecekonduları iyileştirmek ve köyden kente göçler nedeniyle kentlerde ortaya çıkan sorunları

gidermek için çalışmalar yapılması gereği de programda belirtilmektedir. Ayrıca, bölge planlaması çalışmalarından söz edilerek “Yurdun geri kalmış bölgelerinin kalkınması için bütün olanaklar kullanılacaktır” denilmektedir.

25 Haziran 1962 – 25 Aralık 1963 arasında görev yapan *İkinci Koalisyon (IX. İnönü) Hükümeti* programında *bölgesel gelişme* konusuna yer verilmiştir. Hükümetin, ülkenin bölgeleri arasındaki ekonomik faaliyet hacmi ve gelir düzeyi farklılıklarını gidermeye çalışacağını; *kalkınma planları ve bölge planlaması* çalışmalarında bu konunun özellikle göz önünde tutulacağını belirtildiği programda, bölgeler arasındaki dengesizlikler vurgulanmıştır. Sağlık personelinin yoksunluk bölgelerinde istekle çalışmaları için özendirilmesi alınacak önlemlerden birisidir.

25 Aralık 1963 – 20 Şubat 1965 arasında *Üçüncü Koalisyon (X. İnönü) Hükümeti* yer almaktadır. Hükümetin programında, lüks konut yapımını azaltacak önlemler alınırken kentlerde ve köylerde kendi evini yapana yardım edileceği ve arsa vurgunculuğunun önleneceği vurgulanmaktadır.

20 Şubat 1965 – 27 Kasım 1965 arası iktidarda olan *Dördüncü Koalisyon (Ürgüplü) Hükümeti*, programında *imar ve iskân işleri* arasında bölge planlama, şehircilik, konut ve yapı malzemesi konularının önemine dikkat çekilmektedir. Köy ve kentlerde yoksul halkın ucuz ve sağlıklı konut sahibi olabilmeleri ya da kiralayabilmeleri için bir *konut politikası* uygulanacağı ve *konut ofisi* kurulacağı haberi verilmektedir. Lüks konut yapımı yerine ucuz, sağlam ve sağlıklı, halk tipi konut yapımının özendirileceği, gecekonduların sorunlarının plan içeriğine uygun ele alınacağı da bu programda yer alan ifadelerdir.

27 Kasım 1965 – 3 Ekim 1969 tarihleri arasında *I. Demirel Hükümeti* görev yapmıştır. Bu hükümetin hazırladığı program ise, *kentleşme* ve özellikle de *bölgesel gelişme* konusunda en ayrıntılı değinmelerde bulunan izlencedir. Öncelikle bölgelerarası gelişme farklılıklarını azaltmak üzerinde durulmuş, dengeli ve hakça bir toplumsal kalkınma amacına ancak bu yoldan ulaşılabileceği belirtilmiştir. Hükümet, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki yaşam koşullarının ülkenin diğer bölgelerinden çok farklı ve güç olduğunun farkındadır. Bölge insanların iş olanaklarına ve daha müreffeh bir yaşama kavuşturulması için altyapı ve

sanayi yatırımlarının yapılması gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak bu bölgelere yatırım teşvikleri uygulanması ve yatırım indirimi oranları belirlenmesi konuları üzerinde durulmuş; teknik eğitim ve öğretim gibi araçlarla, bölge halkının yaşam ve eğitim düzeylerinin yükseltileceği vurgulanmıştır. Programda imar ve iskân işleri bölge planlama, şehircilik, konut ve yapı malzemesinin iyileştirilmesi gibi esaslara dayanan düzenli ve dinamik bir politikaya bağlanmıştır.

Gecekondulara yönelik politika üreten ilk program bu hükümete aittir. *Gecekondu ıslah yasası* çıkarılarak var olan gecekonduların yasallaştırılması ve elektrik, su, yol, otobüs ve kanalizasyon gibi belediye hizmetlerinden yararlandırılmalarından söz edildiği görülmektedir. Bu dönemde 20 Temmuz 1966 tarihli ve 775 sayılı *Gecekondu Yasası* yürürlüğe girmiştir. Bu yasa, gecekonduların varlığının resmi olarak kabulü anlamına gelirken, altyapısız, baraka görümlü 1950’lerin gecekondualarının 1970’ler sonunda yeşil, altyapılı, düşük yoğunluklu ve düzgün mahallelere dönüşmelerinin yolunu açmıştır (Şenyapılı, 1998: 311).

3 Kasım 1969 – 6 Mart 1970 arası, *II. Demirel Hükümeti* dönemidir. Bu hükümetin programında düşük gelir grupları ve bölgeler arasında, *dengeli bir ekonomik gelişme* sağlamak ve ulusal gelirin kişi başına düşen oranını artırmak, temel hedefler olarak belirlenmiştir. Türkiye’nin hızlı bir kentleşme sorunu ile karşı karşıya bulunduğu bu dönemde imar ve iskân politikalarının hedefi, kentleşmeyi düzenli bir biçimde gerçekleştirmek ve yerleşim merkezlerini çağdaş olanak ve araçlara kavuşturmak biçiminde konmuştur. Bölge ve il ölçüsünde kademeli bir yerleşim ağı kurma çalışmalarına hız verileceği ve çeşitli kentler için yapılmakta olan metropoliten planlama çalışmalarının tamamlanarak buralarda sanayi bölgeleri kurulacağı belirtilmiştir.

Turistik, tarihi ve doğal değerlere sahip bölgelerin belediye sınırları dışında kalan alanları için bir *koruma, kullanma ve denetim* düzeni kurmak üzere çevre düzeni planlarının tamamlanacağı; belediyeleri teknik ve mali yönlerden yeterli hale getirmek için bir imar fonu kurulacağı ve soğuk hava tesisleri ve kanalizasyon işlerine ağırlık verileceği söylenmektedir. Konuta ilişkin olarak, imar planlarına uygun biçimde, kentlerin çevresinde altyapıları tamamlanmış, sosyal ve kültürel gereksinimleri sağlanmış toplu konut bölgelerinin

hazırlanması ve bu yerlerden dar gelirli ailelerin yararlanmalarının kolaylaştırılması gibi öneriler yer almıştır.

Bölge konusuna gelince, özellikle *Doğu Anadolu Bölgesi’nin kalkınması* üzerinde durulmuştur. Doğu bölgeleri için alınacak önlemlerin ayrıcalıklı bölgeler yaratmayı değil de ülke bütünlüğünü perçinlemeyi amaçladığı, özellikle vurgulanmıştır. Doğunun geliştirilmesi amacıyla kullanılacak somut araç ve yöntemler ise şöyle sıralanmıştır:

1. Eğitim alanında, Atatürk⁴ ve Diyarbakır⁵ üniversitelerinin kurulması, yatılı bölge okulları, ortaokul veya sanat okullarının açılması, tarım, hayvancılık ve ormancılık okullarının geliştirilmesi ve yeni teknik okullar için yatırım yapılması.

2. Ulaşım ve altyapıya yatırım anlamında, hava ve transit ulaşım olanaklarının arttırılarak sınır kapılarının açılması, kent ve kasabalardan başlayarak bölgedeki bütün merkezlere elektrik ulaştırılması ve Keban Barajı ile Dicle ve Fırat üzerinde yeni barajlar kurulması,

3. Ekonomik yapıyı geliştirmek için de ayrıcalıklı kredi politikasına devam edilmesi, iş olanaklarının arttırılması için doğal kaynakların işletilmesi ve yeni tesislerin kurulması, sanayi siteleri, çarşılar, turistik tesisler ve büyük sulama projelerinin sürdürülmesi ve Doğu için özel bir plan uygulanarak, çok sayıda teknisyenin bölgede görevlendirilmesi, ucuz yakacak ve besi kredisi sağlanması, topraksız köylünün topraklandırılması önlemlerinden bahsedilmiştir. (Neziroğlu, Yılmaz, 2013: 2612-2614).

1970–71 arasında, Süleyman Demirel üçüncü kez başbakanlık görevini aldı. *III. Demirel Hükümeti*’nin hazırladığı hükümet programı, bir önceki dönemde yapılan bir hatanın onarılması amacını da taşımaktaydı. Demirel’in 1965 yılı hükümet programında vurguladığı *gecekondu affı*, 1970 programında “gecekonduların yapımı ve yayılmasının önlenmesi” biçimini almıştı. Ancak bu programda da var olan gecekonduların, yol, su, kanalizasyon ve elektrik gibi kamu hizmetlerine kavuşturulması ifadesi tekrarlanmış, bölge kalkınması

⁴ Atatürk Üniversitesi 1957 yılında zaten kurulmuştu. 1960’larda tıp fakültesinin kuruluşu ile büyümüştür.

⁵ Aralık 1960’da bir vakıf aracılığıyla üniversite kurma çalışmaları başlamış, 1966’da Ankara Tıp’ta 50 öğrenci Diyarbakır Tıp adına eğitime gönderilmiş ve 1969’da Diyarbakır ‘da tıp eğitimi başlamıştır.

konusunda ise bir önceki dönemin hedef ve yöntemleri aynen alınmıştır. Türkiye’nin hızlı bir kentleşme sorunu olduğundan bahisle, bölge ve il ölçeğinde kademeli yerleşmeler ağı kurulması ve metropoliten ölçekte planların yapılmasından söz edilmektedir. Ev sahibi olamayan aileleri, yasal yollarla konut edinmelerini sağlamak üzere, faizini kısmen ya da tamamen devletin yüklediği kredi olanaklarından yararlandırıırken, ucuz arsa, proje, faizsiz kredi ve geliştirilmiş yapı teknik ve araçlarıyla da gecekondu yapımını önlemeyi hedeflemektedir. Anakent bölgelerinde sanayi sitelerinin yapımından da söz edilmektedir.

Başbakan Demirel’in 12 Mart Muhtırasının ardından istifa etmesiyle, hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından CHP’li Nihat Erim’e teklif edilmiştir. 1971–1972 yılları arasında *I. ve II. Erim Hükümetleri* kurulmuştur. Bu hükümetlerin programlarında ilk kez *çevre sorunlarından* söz edilmiş, kent ve bölge planlamasında özellikle çevre sorunlarının çözümü ve çevre sağlığının korunması konularına özen gösterileceği belirtilmiştir. Kentleşmenin bilim ve ülke gerçeklerine uygun olarak yönlendirileceği, yerleşim merkezlerinin gelecekteki teknolojik gelişme hızına göre düzenleneceği ifade edilmiştir. Programın hedeflerine ulaştıracak araçlardan ise söz edilmemiştir.

1974’deki *I. Ecevit Hükümeti*’ne kadar olan dönemde, yani 12 Mart *ara rejimi döneminde* kurulan *Melen ve Talu Hükümetleri* tarafından, somut politikaların önerilmediği görülmektedir. 22 Mayıs 1972’de Fert Melen ve 14 Nisan 1973’de de ülkeyi seçime götürecek olan *geçici Naim Talu Hükümetleri* kurulmuştur. 14 Ekim 1973’de yapılan genel seçimlerin ardından Cumhurbaşkanı Korutürk hükümeti kurma görevini Ecevit’e vermiş ancak koalisyon teklifleri reddedilen Ecevit, 7 Kasım’da görevi iade etmiştir. Ardından 12 Kasım’da Demirel’e teklif edilen hükümeti kurma görevi, koalisyon oluşturmayı başaramayınca, Demirel tarafından da beş gün sonra iade edilmiştir. Bunun üzerine Korutürk, CHP-AP koalisyonunu istediğini belirterek hükümet kurma görevini Naim Talu’ya vermiştir. Talu da görevi iade etmek isteyince Korutürk tarafından reddedilmiş ve seçimlere kadar görevde kalması sağlanmıştır ⁶

1974’de kurulan *CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin* programında *kentleşme* konusuna ayrı bir başlık açılmıştır. Kentlerin gereğinden fazla ve düzensiz büyümesini önlemek, çevre

⁶ Cumhuriyet Ansiklopedisi (2002), Cilt 3, 1961-1980: s.340, YKY: 1627, İstanbul

sağlığı sorunlarını en aza indirmek, konut ve arsa sorunlarına hakça çözümler getirmek, insan yaşamını kentleşme bakımından güzelleştirip mutlulaştırmak için, kentlerin gelişme alanlarındaki arsaların kamulaştırılması ve büyük kentlerin çevrelerinde uydu kentler kurulması da dahil olmak üzere gerekli önlemler alınmasından söz edilen programda, kıyı ve kumsallar üzerindeki kamu haklarının hızla toplum yararına değerlendirileceği belirtilmektedir. İzlencede ilgi çeken önemli bir nokta, 1973 sonuna kadar yapılan bütün *gecekonduların yasallaştırılması*dır. Özel kişilerin arsaları üzerindeki gecekondu için ya bu arsalar kamulaştırılacak ya da bu gecekonduarda oturanlara başka konut sağlanacaktır. Planlama konusunda ise kalkınma planlarının fiziki planlama ile bütünleşmesinin sağlanması, metropoliten planlama ile kent planlamasının rasyonel bir ilişki içinde sürdürülmesi konularına değinilmiştir. Altyapı hizmetlerinde bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi için çalışılacağı da bu izlencede altı çizilen konular arasındadır.

1974–1975 arasında, Türkiye’nin ilk kez güvenoyu alamayan ancak yeni hükümet kuruluncaya kadar üç buçuk ay görevde kalan, *Sadi Irmak Hükümeti* kurulmuştur. Bu hükümetin programında düzenli, sağlıklı ve *dengeli bir kentleşme ve sanayileşme* için kalkınma hedeflerinden ödün vermeksizin çalışılacağı ve sanayi yatırımlarının az gelişmiş bölgelere yöneltileceği yer almaktadır. Organize sanayi bölgelerinin kurulması konusunda daha geniş ölçekli girişimlerde bulunulacağı ifade edilmektedir. İzlencede kentleşmenin doğurduğu çevre sorunları ve hava kirliliği konuları üzerinde önemle durulduğu da belirtilmektedir.

31 Mart 1975 – 21 Haziran 1977 arasında AP, MSP ve MHP birlikteliğinden oluşan *I. Milliyetçi Cephe (MC) Hükümeti* kurulmuştur. Demirel’in dördüncü kez başkanlık koltuğuna oturduğu hükümetin programında, hem kentleşme hem de bölgesel gelişme konularına değinilmiştir. Kalkınmada bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesine ve kalkınmanın nimetlerinin adil paylaşımına dikkat edileceği ve Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri başta olmak üzere bütün gelişmeye muhtaç bölgelerin kalkınması için özel planlar yapılacağı belirtilmektedir. Programın kentleşmeye ilişkin kısmında hızlı kentleşmenin önemli bir sorun haline geldiği belirlenmesinin ardından, konut kredisi olanaklarının arttırılmasından söz edilmektedir. Çevre sağlığı ve hava kirliliği de içinde olmak üzere, kentleşme sorunlarının

giderilmesi amacıyla belediyelerin akçal ve teknik güçlerinin artırılması, gecekonduda oturanların çağdaş gereksinimlerinin karşılanması ve gecekonduların tapuya bağlanması konuları düzenlenmiştir.

1977 yılında bir ay sürebilen *II. Ecevit Hükümeti* kurulmuştur. Kısa ömrüne rağmen hükümetin oldukça ayrıntılı ve uzun bir programı vardır. Programda bölgesel gelişme, toplum kalkınması, tarım sanayi dengesi gibi vurgular bulunmaktadır. Örneğin Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun madencilik, hayvancılık, tarım ve tarımsal sanayi alanlardaki olanaklarıyla beraber komşu ülkelerin pazar olanakları da en üst ölçüde değerlendirilerek hem ülkedeki bölgeler arası dengesizliğin giderileceği hem de Türkiye’nin gelişmesine hız katılacağı ifade edilmiştir. Çok amaçlı Aşağı Fırat Projesinin geliştirilmesi ve hızlandırılması vurgulanmaktadır. Sulama sayesinde geniş ve bereketli tarım alanları, enerji üretimi sayesinde de canlı bir sanayi bölgesi oluşturulacaktır. Doğu Karadeniz ile güney sınırları arasında dikey ulaşım ağları kurulması, Van ve Keban göllerinde ulaşım hizmetlerinin geliştirilmesi öncelikli konular arasına alınmıştır.

“Köykent projeleri yoluyla, Türk köylüsü göç etmek zorunda kalmaksızın kentlileşebilecek, çevresinden, toprağından kopmaksızın endüstrileşebilecek, uygarlığın ve kent kültürünün, insan yaşamını *özdeksel ve tinsel* yönden zenginleştirici tüm olanaklarından yararlanabilecektir. Tarıma olduğu kadar sanayiye de dayalı ve doğayla dengeli, yeni ve sağlıklı bir uygarlık yaratılacaktır” (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 4955). Ecevit Hükümetinin çok değer verdiği köykent projesi bir kırsal kalkınma modeli olduğu kadar, “çarpık” kentleşmeye bir alternatif de oluşturmaktadır. Çünkü Ecevit Hükümetine göre kentleşme politikası bir yandan gelişmeyi hızlandırırken doğadaki dengeyi ve insan sağlığını korumaya ve doğayla, insan ve toplum yaşamını uyumlaştırmaya özen gösterecek, diğer yandan da kentleşmeyi kırsal alanlara kadar götürerek ve sanayileşmeyi köye kadar ulaştırarak dengeli bir yerleşme düzeni sağlayacaktır.

Kentlerde, arsayı spekülatif kazanç aracı olmaktan çıkarmak üzere, arsa sunumunu arttırarak, arsa kullanımını kamu denetimine bağlamak, gecekonduda yapımını sağlıklı bir

düzenleme içinde yasallaştırmak ve konut kredisi olanaklarını genişletmek de hükümetin hedefleri arasındadır. Belediyelerin yetkilerinin arttırılması ve yeni kentleşme alanlarında etkin bir kamu denetimi kurulması; kentlerin yol, su, kanalizasyon hizmetlerinin yeterince karşılanabilmesi için devletin belediyelere yardımcı olması ve bu tür hizmetlerin gecekondulularca eksiksiz kullanılabilmesi için gerekenlerin yapılmasını Hükümetin sağlayacağı açıkça belirtilmektedir. Ancak, bu kadar ayrıntılı ve incelikli hazırlanan bu program da uygulanma şansını yakalayamamıştır.

21 Temmuz 1977’de *V. Demirel Hükümeti* kurulmuştur. Bu hükümetin programında bölgelerarası dengesizlik konusuna sanayileşme alt başlığında değinilmiştir. Sanayileşmenin nimetlerinin, ülkenin bölgeleri arasında ve her yönden, hakça dağılımını sağlamak üzere bütün önlemlerin alınacağı belirtilmiştir. Doğu, Güneydoğu ve orta Anadolu ile geri kalmış yörelerin kalkınması için özel önlemler alınması ve kalkınma projeleri hazırlanması düşünülmektedir. Kentleşme konusuna da değinilen programda, kentlerin gelecekteki gelişme bölgeleri ile gecekondulu iyileştirme bölgelerinde, yol, su, elektrik ve kanalizasyon gibi altyapı gereksinmelerinin hızla tamamlanacağı sözü verilmektedir. İstanbul’a ilişkin olarak ikinci Boğaz geçişi ile Çanakkale Boğazı geçişinin hızla yapılması düşünülmektedir. Büyük kentlerdeki trafik yoğunluğunun hafifletilmesi için belediyelerle işbirliği yapılarak metro ve anayollar inşa edileceğinden söz edilmektedir.

5 Ocak 1978’de *III. Ecevit Hükümeti* kurulmuştur. Bu hükümetin programında da sanayileşme ve bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi bir arada ele alınmıştır. Sanayileşmede Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ya öncelik verilecektir. Böylece Doğu ve Güneydoğu’nun salt Türkiye’nin değil aynı zamanda bütün Ortadoğu’nun gelişme ve sanayileşme özeği haline getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bölgeler için programda “ihmal edilmiş yöreler” deyiminin kullanıldığı görülmektedir. Kentleşme konusunda kent planlamasının önemi vurgulanarak planlama yoluyla çağdaş uygarlığın, kültür, çalışma ve dinlenme olanaklarının sağlanması üzerinde durulmaktadır. Kentlerde hisseli arsa ve arazi satışlarını önlemek üzere yasal düzenlemeler yapılacağı belirtilmektedir. Kentlerin çevresinde uydu kentler kurulması da programda yer almıştır.

12 Kasım 1979’da *VI. Demirel Hükümeti* kurularak 12 Eylül 1980 tarihine kadar görevde kalmıştır. Hükümetin programında daha önce başlatılmış olan Doğu ve Güneydoğu’daki çimento, şeker, gübre fabrikaları ve endüstri tesisleri ile GAP Projesi’nin yeniden canlandırılacağı ifade edilmektedir. Programda hızlı kentleşmenin kent ve kasabaların planlanmasında göz önünde tutulacağı, planlamada kaynak savurganlığını önleyecek biçimde düzenlemeler yapılacağı ve gereksinimlerin en kısa sürede karşılanabilmesi için çalışılacağı yer almaktadır. Ayrıca, kamu arsaları üzerindeki gecekonduların var olan yasalar çerçevesinde yasallaştırılması sözü de verilmektedir. Milli konut politikası oluşturulacak ve özel sektörün toplu konut yapımına girmesi sağlanacaktır.

Ulaşım konusunda ise hızlı tren projelerinin bitirileceği, Ağrı, Çanakkale ve Edirne’de havaalanı yapılacağı; Yeşilköy, Kars, Dalaman ve İzmir Kaklıç havalimanlarının da hızla tamamlanacağı belirtiliyor. Pilot il kalkınma planları yapılarak yurdun geri kalmış illerinin gelişmiş iller düzeyine getirileceği söyleniyor: “Ulaşılmayan köy kalmayacaktır. Her köye elektrik gidecektir. Her karış toprak sulanacaktır. Köye sanayi tesisleri götürülecektir. Köy idaresini yeniden tanzim edecek ve günün şartlarına uygun bir Köy Kanunu çıkarılacaktır” (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013:5598).

III. 1980-2017 Dönemi: Mekâna Neo-liberal Bakış

1980-2017 arası, son dönem olarak bazı karakteristik özelliklere sahiptir. 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile başlayan dönem, Türkiye’nin yapısal dönüşümlerinin keskin kavşağını oluşturur. Bu tarihten itibaren geçen son 37 yıl, toplumsal süreçlerdeki büyük dönüşümlere tanıklık etmiştir. 1970’lerin ikinci yarısında İngiltere ve ABD’den esen yeni liberal rüzgar, Türkiye’de 1980’lerde fırtına etkisi yaratmış, emek-sermaye ekseninde devletin ibresini sermayeden yana kaydırarak geniş halk kitlelerini derinden etkilemiştir. Siyasetten ekonomiye, kültürden mekâna hayatın her alanına nüfuz eden ve küreselleşme sürecine de dahil olan bu dönüşümün mekana nasıl yansıdığını görmek gereklidir. Özellikle kentlerin, üretimin mekânı olmaktan çıkarak, kendisinin *metalaştığı*, *meta olarak üretildiği* bir sürece girdiği görülür. Başta büyük kentlerin küreselleşmenin nimetlerinden yararlanması için yönetsel yapılarının yeniden düzenlenmesi gerektir. Çünkü “Küreselleşme sürecinde

kentlerin özellikle iktisadi potansiyeli tartışmasız olanların kazandığı özgün konum, kentsel yatırımları, dolayısıyla kentsel kararları çok önemli hale getirmiştir” (Alada, 2001, 207).

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbenin ardından Türkiye, 1982 Anayasası’nın hazırlanıp yürürlüğe girmesine kadar bir ara rejim dönemi yaşamıştır. Bu dönem, aynı zamanda 24 Ocak Kararları eşliğinde neoliberal döneme geçişin uygun zeminini de sağlamıştır. *Mekânın ölçeğine yönelik değişiklikler* bu dönemde başlar. Örneğin, Aralık 1981’de 2561 sayılı yasa ile İstanbul gibi büyük kentlerin çevresindeki belediyelerin ana kentlere bağlanması sağlanmıştır. Büyük kenti daha da büyüterek, sermaye açısından daha kullanışlı bir ölçek elde edilmiştir. Konut alanlarının da ölçeğinin büyütüldüğü bu dönemde, toplu konut girişimlerini desteklemek üzere Toplu Konut Fonu gibi finansman araçları ve TOKİ gibi merkezi bir kurumun oluşturulduğu görülmektedir.

20 Eylül 1980’de halkın katılmadığı bir süreç sonunda asker kökenli Ulusu Hükümeti işbaşındadır. Hükümetin hazırladığı program *bölgesel dengesizlik ve kentleşme* konularında da politikalar içermektedir. Geri kalmış bölgelere özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ya öncelik verilmek koşuluyla yerli kaynaklara ve yerli işgücüne dayanan bölgesel sanayilerin oluşturulması için çaba gösterileceği belirtilmektedir.

“İmar ve İskân Politikası” başlığı altında kentlerin gelişme alanlarında yeni yerleşim yerleri açılması ve arsa spekülasyonunun önlenmesi konularına değinilmiş, gecekonduların hızla iyileştirilmesi ve kentle bütünleşmesi; milli konut politikası doğrultusunda ucuz ve toplu konut yapımını teşvik; kıyıların halkın kullanımına açılarak turizm potansiyellerinin değerlendirilmesi; köy yolları ağının oluşturulması ve köylerin sağlıklı, yeterli içme suyu ve elektriğe kavuşturulması gibi niyetler sıralanmıştır.

13 Aralık 1983 – 21 Aralık 1987 döneminde *I. Özal Hükümeti (Anavatan Partisi-ANAP)* görev yapmıştır. Hükümetin programında “Kalkınmada Öncelikli Yöreler” başlığı altında Doğu ve Güneydoğu’da doğal kaynakların, tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi ve ürünlerin değerlendirilmesi için teşviklerden bahsedilmiştir. İstihdam artırıcı projeler için özel teşvik önlemleri alınacağı; ucuz ve uzun vadeli kredilerle yatırım maliyetinin belirli bir bölümünün devletçe hibe olarak karşılanacağı; vergi bağışıklıklarının uygulanacağı; bu

bölgelerde yol, su, elektrik, okul, hastane, sağlık ocağı, haberleşme gibi altyapı yatırımlarının ve sosyal tesislerin hızla yapılacağı ileri sürülmektedir.

Kentleri toplumun aynası olarak tanımlayan programda kentleşme politikasının, büyük kentleri daha da büyüterek değil, yurt düzeyine dengeli bir biçimde yayılmış, kendi kendine yeterli, orta büyüklükteki kentleri geliştirmek biçiminde olduğu ifade edilmektedir. Konut yapımını artırmak için de *bütçe dışı bir konut fonu* oluşturulacağından söz edilmiştir.

21 Aralık 1987’de *II. Özal Hükümeti* kurulmuştur. Programda, başlanmış olan 1500 km otoyol yapımının hızla tamamlanacağı ve 1500 km yeni otoyola başlanacağı; Batı Akdeniz kıyılarında yeni limanlar yapılacağı yer almaktadır. GAP’ın biran önce tamamlanmasına çalışılacağı, büyük kentlerin ulaşım ve kanalizasyon gibi altyapı sorunlarına öncelik verileceği belirtilmektedir. Bu amaçla büyük kentlerdeki metro, hafif metro ve toplu taşıma hizmetleri akçal yönden desteklenecektir. Büyük kentlerin kanalizasyon ağları önemli ölçüde bitirilmiş olacaktır. Kentlerin havasını daha temiz tutmak için kaliteli ve yüksek kalorili doğal gazdan yararlanılması sağlanacaktır.

10 Kasım 1989’da Yıldırım Akbulut, 47. *Hükümetin (ANAP)* programını açıklamıştır⁷. Programda bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması, iktisadi gelişme politikası temeline oturtulmuştur. Özal Hükümetinin programından farklı olarak, İstanbul’u deniz aşırı iş ve bankacılık merkezi yapmaktan söz edilmektedir. Bu vurgu dışında bir önceki hükümet programında yer alan politikalar aynen kabul edilmiştir. 48. Hükümet, I. Yılmaz Hükümetidir ve programında⁸, devletin ekonomik faaliyetlere girmemesi gerektiğini ama istisna olarak geri kalmış bölgelerde, sonradan halka devretmek koşuluyla sanayi yatırımı yapabileceğini söylemektedir. Doğu ve Güneydoğu için temel yaklaşım, terörle mücadele ve güvenlik politikaları ağırlıklıdır. Kentleşme konusunda ise turizm, sanayi ve hızlı kentleşme açısından önemli olan kentlerin çevre düzeni planlarının biran önce bitirileceği belirtilmekte ve “ortakları yoksul ve dar gelirli olan konut kooperatiflerine ve vatandaşlara 10 yıl vadeli ve

⁷ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP47.htm>

⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP48.htm>

faizsiz arsa tahsisleri yapılacaktır. Arsa Ofisi, arsa üretimine hız verecek uydu kentler ve toplu konut alanlarının imar planlarını hazırlayacak” denilmektedir.

25 Kasım 1991’de Türkiye Cumhuriyeti’nin 49. Hükümeti, Demirel tarafından kurulmuştur. VII. Demirel Hükümeti’nin programında⁹, 1980–1990 döneminde bölgeler arası gelişmişlik farkının arttığı ve bu dengesizliği gidermek ve ekonomik bütünleşmeyi sağlamak konusunda kararlı oldukları belirtilmiştir. Bu amaçla hem kamu hizmetlerinin hem de ekonomik faaliyetlerin gerektirdiği altyapıyı hazırlamak üzere bir *bölgesel gelişme politikasının* uygulanacağı; Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri geri kalmışlık açısından bir bütünlük oluşturduğu için de özellikle bu bölgelerin önceliğinin olacağı ifade edilmiştir. Genel ve bölge kalkınma planları çerçevesinde de özel bir *Bölgesel Kalkınma Planı* uygulanacaktır. Bu izlenceye göre amaç bölgedeki kaynakları harekete geçirerek üretimi artırmak, bölge halkına yeni iş ve geçim olanakları yaratmaktır. Bu amaçla da kamu yatırımları artırılacak, özel sektör yatırımları için özel bir teşvik sistemi getirilecektir. Devlet öncülüğünde özel sektör girişimciliği özendirilirken kısa dönemde *Özel İstihdam Projeleri* ile işsizlik sorununa çözüm aranacaktır.

Kentleşme konusunda, rantların yeni düzenlemeler ile etkin bir biçimde vergilendirilmesinden söz edilmektedir. Kentleşme sorunsalı, gecekondu ve konut bütünlüğünde ele alınmaktadır. Şöyle ki, gecekondu yerleşmelerinin sağlıklı yaşam koşullarına hızla kavuşması ve çağdaş kentleşmenin önünde bir engel olmaktan çıkarılması için gereken önlemler alınacak, böylece gecekondular kentin bir parçası olacaktır. Konut sorununun çözümü, düşük faizli ve uzun vadeli kredi ile aynı zamanda ekonomiyi de canlandıracaktır. Ucuz kentleşmeyi düzenli ve planlı olarak sağlayacak yeni bir anlayış içinde konut ihtiyacını toplumun her kesimi için çözmeye yönelik yoğun bir uygulama gerçekleştirilecektir. Kent sorunu kentleşme olgusu ile birlikte ve arsa-altyapı-konut bütünlüğünü gözetken bir yaklaşımla çözülecektir. Konut sorununa bir yaşam çevresi yaratılması açısından bakıldığında, *toplu konut* girişimlerine özellikle önem verilecektir. Toplu konut alanlarına toplu taşıma, yeşillendirme, tüketim, eğitim gibi hizmetlerin karşılanmasını da sağlayacak bir bütünlük içinde yaklaşılacaktır. İstanbul, Ankara, İzmir ve

⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP49.htm>

benzeri büyük metropoller ile Antalya, Bodrum gibi yoğun turizm bölgesi belediyeleri için özel yaklaşımları ve yürürlükteki projeleri kapsayan uygulamalar gerçekleştirilecektir.

GAP sadece bir enerji ve sulama projesi olmanın ötesinde ekonomik, sosyal ve kültürel yönleriyle, toprak düzenlemeleriyle ve kooperatifleriyle tam bir bölgesel entegre kalkınma projesine dönüştürülecektir. Bölgenin kalkınmasına, yaşam koşullarının iyileştirilmesine, bozulan dengelerin düzeltilmesine ve haksızlıkların önlenmesine özel önem verilecektir. Karadeniz-GAP otoyol projesi gerçekleştirilecektir. GAP’ın yanı sıra Türkiye’yi iki binli yıllara taşıyacak olan Konya Büyük Tarım Projesi (KOP) ve Doğu Anadolu Kalkınma Projesi (DAP) gibi projeler hızla devreye sokularak bölgelerarası kalkınmışlık farkı ortadan kaldırılacaktır. Karadeniz Ekonomik Kalkınma Projesi oluşturularak bölgenin kaynakları harekete geçirilecektir.

30 Haziran 1993’de Tansu Çiller tarafından kurulan 50. Hükümet (I. Çiller Hükümeti-DYP) işbaşına gelmiştir. Bu hükümetin programında kentleşme ve bölgesel gelişmeye ilişkin vurgular şunlardır¹⁰: Güneydoğu Anadolu için 1987 yılından beri süren “Olağanüstü Hal” uygulaması yetki ve otorite boşluğu yaratmayacak yeni yasal düzenlemelerin yapılmasıyla birlikte yürürlükten kalkacaktır. Terörle mücadelenin yanı sıra bölgenin ekonomik ve sosyal yönden kalkınması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, haksızlıkların önlenmesi ve istihdam olanaklarının artırılması Güneydoğu politikasının vazgeçilmez temelini oluştururken, sağlam kaynaklara bağlanmış bir bölge planlaması hızla yürürlüğe konulacaktır. Bölgeler arasında toplumsal ve ekonomik bütünleşmeyi sağlamak için devletin bütün olanakları kullanılacak, gerek ekonomik faaliyetlerin gerekse kamu hizmetlerinin dağılımında, bu hedefin gerektirdiği altyapıyı hazırlayan ve destekleme düzenekleri kuran bir “bölgesel gelişme politikası” içerisinde, kalkınmaya yönelik özel plan ve projeler uygulanacaktır.

Doğu ve Güneydoğu’da yer alan 24 ilin kalkınmasını hızlandırmak için hazırlanan ve uygulamaya konulan *Aksiyon Planı*, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde hedeflerine ulaştırılacaktır. GAP bir bölgesel entegre kalkınma projesi olarak gerçekleştirilecek, yörenin ihracat potansiyeli en iyi biçimde değerlendirilerek bu yörede yaşayanlara yeni iş ve geçim olanakları sağlayacak yeni çekim merkezleri yaratılacaktır. Tarımsal sanayi ve hayvancılığı

¹⁰ 50. Hükümet programı, <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP50.htm>

geliştiren önlemler getirilecek, yarım kalmış veya atıl durumda olan tesisler ekonomiye kazandırılacaktır. Yöre koşullarına uygun özel istihdam projeleri uygulanacaktır.

Kentleşme alanında, konut kesimi yatırımları yerleşme hedefleriyle bir bütün halinde ele alınarak yönlendirilecektir. Konut sorunu kentleşme olgusu ile birlikte arsa-altyapı-konut bütünlüğünü gözeterek bir yaklaşımla çözülecektir. Kentsel çevre yaratılması, arsa, altyapı ve konut üretim projelerinin geliştirilmesi konularında belediyelerle işbirliği yapılacak, ucuz konut üretimi için ucuz kredi düzenekleri geliştirilecektir. Toplu konut üretimine ağırlık verilecek, konut finansmanında önemli yer tutacak olan “konut edindirme yardımının” kullanılabilir hale getirilmesi sağlanacaktır. Gecekondu yerleşme bölgelerinin çağdaş kentleşmenin önünde bir engel olmaktan çıkarılması için gerekli önlemler alınacaktır.

10 Ekim 1995’de kurulan ancak güvenoyu alamayan Tansu Çiller başkanlığındaki 51. Hükümet (II. Çiller Hükümeti, DYP) programında¹¹ Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde konut, hayvancılık ve tarıma dayalı pamuk ve tekstil endüstrisine öncelik verileceği belirtilmiştir. İç göç politikasının uygulanması için köye geri dönüş için bir program hazırlanacağı; yöredeki istihdam sorunu için devlet olanaklarının yanı sıra özel kesimin de harekete geçirileceği belirtilmektedir. Bölgesel gelişme politikalarında temel amaç ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi yönleriyle bir bütün oluşturan gelişmenin, ulusal birliği güçlendirecek nitelikte olmasıdır. Bu bağlamda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için hazırlanmış olan Aksiyon Plan kapsamındaki yatırımlar sürdürülecek, yörenin ivedilik gösteren sorunlarının çözümü için gerektiğinde Acil Destek Programları uygulanacaktır. Bu bölgelerin ülkenin diğer bölgeleri ile ekonomik, sosyal ve kültürel uyumu için yeterli kaynak ayrılmasına devam edilecektir.

Güvenoyu alamayan Hükümet’in ardından yine Çiller başkanlığında kurulan 52. Hükümetin (III. Çiller Hükümeti) programı 30 Ekim 1995’te açıklanmıştır. Önceki programdan daha ayrıntılı bir biçimde hazırlanan bu programda bölgesel gelişme konusunda çarpıcı başlıklar kullanılmıştır¹². *Bölgesel gelişme* başlığı altında, Güneydoğu Onarım Projesi’nin kararlılıkla ele alınmasından, Güneydoğu’da boşaltılmış olan köylerden güvenlik

¹¹ 51. Hükümet programı, <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP51.htm>

¹² 52. Hükümet programı, <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP52.htm>

yönünden uygun olanlarına yurttaşların dönüşünün sağlanmasından (köye dönüş projesi) ve köylerde yeniden yaşayabilmeleri için devletin destek olmasından söz edilmektedir. Ancak bu programda kent ve kentleşme konusuna değinilmemiştir.

53. Hükümet, 7 Mart 1996’da Başbakan *Mesut Yılmaz (II. Yılmaz Hükümeti, ANAP)* tarafından kurularak göreve başlamıştır. Özellikle kentleşme konusunda oldukça geniş bir anlatımın yer aldığı programda önemli görülen öneriler şunlardır¹³: İstanbul için özel bir yönetim biçimi ve yapılanma uygulanacaktır. Aşın nüfusla büyüyen içme suyu, kanalizasyon-arıtma, çevre, ulaşım, asayiş gibi sorunları çözmek üzere böyle bir yönetim biçimi gerekmektedir. Kentlerde konut kooperatiflerine ve yurttaşlara sağlanan destek ve özendirmeler arttırılacak, kentlerin çevresini saran gecekondu ve kaçak yapılarla etkin bir biçimde mücadele edilecek, altyapı yatırımları ve imar planları, kentsel gelişmenin önüne alınacaktır. Düzenli kentleşmeyi ve sağlıklı toprak kullanımını sağlamak üzere belediye sınırları dışındaki yöreler de fiziki planlama bakımından denetime alınacak ve yeni önlemler getirilecektir. Başta kamu arazileri kullanılmak üzere altyapısı hazır, planlı arsa üretilecek ve toplu konut uygulamalarıyla konut açığının giderilmesine çalışılacak, bu uygulamayla aynı zamanda kamuya gelir sağlanacaktır. Konut üretimi ve sahipliği özendirilecek, bu amaçla kamuya ek yük getirmeyecek biçimde uygun finansman modelleri geliştirilecektir.

Kentleşme arsa, konut ve kentsel altyapı ile ilgili tüm uygulamalar bir bütünlük içinde ele alınacak ve özeysel yönetimle yerel yönetimler arasında eşgüdüm ile gerçekleştirilecektir. Yeni gecekondulaşmalara olanak vermemek için yaratılan rantların kamuya aktarılması sağlanacaktır. Kentlerde tarihi, doğal ve kültürel değere sahip alan ve eserlerin korunması ve yenilenmesine önem ve öncelik verilecek, kent kimliğini oluşturan şehircilik ve mimari tarzlarını koruma ve geliştirme faaliyetleri özendirilerek desteklenecektir. Kent imar planlarının hazırlanmasında spor alanlarına ve yeşil alanlara ağırlık verilmesi ve tesis sayısının artırılması için yerel yönetimlerle işbirliğine gidilecektir. Bölgesel gelişme konusunda ise Malatya, Çat, Iğdır, Erzincan II. Aşama Projeleri tamamlanacak, GAP kapsamında Aşağı Fırat 1. Aşama Projesi ile yüz elli bin hektarlık alan sulamaya açılacaktır. Orta Anadolu ve Konya Ovası gibi bölgesel sulama projelerine önem ve öncelik verilecektir.

¹³ 53. Hükümet programı, <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP53.htm>

54. *Hükümet, Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi Koalisyon Hükümeti'dir.* 3 Temmuz 1996 günü Başbakan Necmettin Erbakan tarafından TBMM'ne sunulan hükümet programında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri terör bağlamında ele alınmakta, bölge insanının refah ve huzura kavuşturulması için bütün ekonomik ve sosyal önlemlerin alınacağı sözü verilmektedir. Olağanüstü Halin gerekli önlemler alınarak kaldırılacağı, GAP'a hız verileceği, yöredeki yatırımların özel kesimi teşvik ederek artırılacağı ifade edilmektedir. Programda yerel yönetimlerle işbirliği yapılarak çöp santrallerinin kurulacağı ve böylece kentlerde temizliğin yanı sıra enerji üretiminin de sağlanacağı belirtilmiştir. Merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında görev, yetki, sorumluluk ve kaynak paylaşımının temel esaslarını belirleyen bir çerçeve yasa çıkarılacağı, yerel yönetimlerin denetlenmesinin esas ve usullerinin yeniden belirleneceği ve akçal yönden güçlendirilecekleri ifade edilmiştir.

Kentleşme konusuna da değinilen programda; daha önceki programlardan farklı olarak kent içinde kalmış gecekonduların kentsel yenileme projeleri, kent çevresindeki gecekonduların ise ıslah imar planları ve sağlık projeleriyle daha yaşanabilir standartlara ulaştırılması amaçlanmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde kaynakların harekete geçirilerek yeni istihdam olanakları yaratılacağından ve "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri Aksiyon Planı" uygulamalarının sürdürüleceğinden bahsedilmiştir. Doğu ve Güneydoğu ile Kalkınmada Öncelikli Yörelerde işsizlik sorunlarını çözebilmek amacıyla, tarımsal gelişme Projeleri ve Kırsal Kalkınma Projeleri uygulamalarına devam edilecek ve gerektiğinde yeni projeler hazırlanarak uygulamaya konulacaktır. Doğu, Güneydoğu ve Orta Anadolu bölgeleri ile KOP başta olmak üzere görece olarak geri kalmış yöreler için Bölgesel Kalkınma Projeleri hazırlanacaktır¹⁴.

Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi ortaklığı ile kurulan 55. *Hükümet (III. Yılmaz Hükümeti)* 7 Temmuz 1997 tarihinde programını TBMM'ye sunmuştur¹⁵. Programda Güneydoğu bölgesinde üretkenliği artırıcı bir yerleşim düzenlemesine geçilmesinin amaçlandığı ifade edilmektedir. Yerel yönetimlerin akçal yönden güçlendirilmesi için özellikle emlak vergisinde verimlilik sağlamak üzere tüm taşınmaz mallarda cins tashihihinin gerçekleştirileceği ve ülke genelinde kadaströ çalışmalarının sağlıklı

¹⁴ 54. Hükümet Programı, http://www.yerelsecim.com/54_hukumet.htm

¹⁵ 55. Hükümet Programı, <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP55.htm>

bir biçimde tamamlanabilmesi için yerel yönetimlerle işbirliği yapılacağı belirtilmektedir. Kentleşmede doğal dengenin ve verimli tarım topraklarının korunmasına özen gösterileceği ve kentsel altyapının geliştirileceğinden söz edilmektedir.

55. Hükümetin güven oylaması sonucunda düşürülmesinin ardından 12 Ocak 1999’da 56. *Hükümet*, programını TBMM’de okuyarak göreve başlamıştır¹⁶. Genel seçimlere üç ay kala Cumhurbaşkanı Demirel tarafından görevlendirilen (IV. Ecevit Hükümeti) azınlık ve seçim hükümetini, ANAP ve DYP dışarıdan desteklerken, DSP’nin başındaki Bülent Ecevit başbakan sıfatıyla kısa bir program açıklamıştır. Özetle, Güneydoğu ve Doğu Anadolu için, 55. Hükümet döneminde başlatılan, ekonomik ve toplumsal kalkınmayı hızlandırmaya yönelik tüm program ve teşviklerin devam edeceği ve bölgedeki öğretmen açığını kapatmak için çaba gösterileceği belirtilmektedir.

4 Haziran 1999’da, DSP, MHP ve ANAP koalisyonu ile kurulan 57. *Hükümetin*, programı okunarak ilan edilmiştir. Bu hükümet, TC tarihinin 17. koalisyon hükümetidir ve Ecevit de 5. kez başbakanlık koltuğuna oturmaktadır.¹⁷ Programda, Güneydoğu ve Doğu Anadolu’nun geri kalmışlığının ekonomik ve sosyal önlemlerle çözüleceği; işsizlik ve yoksulluğu önleyici üretken yatırımların hızlandırılıp destekleneceği; altyapı eksikliklerinin “yap-işlet-devret” yönteminden de yararlanılarak giderileceği ve eğitim ve sağlık alanlarındaki boşlukların en kısa zamanda doldurulacağı sözü verilmektedir.

Hükümet, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde hayvancılığın yeniden canlandırılması çalışmalarına hız verecek; mera yasasının işletilmesi ile güvenli meralar ve sözleşmeli hayvancılık uygulamasına geçilecek; hayvancılık için birlikler kurulması sağlanacak ve mezra tipi dağınık kırsal yerleşim yapısını düzen altına alacaktır. Yakın köyler arasında işbirliği ve eşgüdüm aracılığıyla altyapı ve sosyal hizmetlerin tüm köylülere daha düşük maliyetle ulaşması gerçekleşirken, köylüler kentlerdeki olanaklara kavuşabileceklerdir. Bölgedeki nitelikli eğitim ve sağlık personeli açığı kapatılacak ve yatılı ve pansiyonlu okullar yapılacaktır. Yarım kalmış yatırımların tamamlaması için finansman desteği verilecek ve özel

¹⁶ 56. Hükümet programı, <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP56.htm>

¹⁷ 57. Hükümet programı http://www.yerelsecim.com/57_hukümet.htm

teşvik sistemine etkinlik kazandırılacak, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri yaygınlaştırılacaktır.

Hazar-Akdeniz Ham petrol Boru Hattı (Bakü-Ceyhan) ile Hazar geçitli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hatlarının gerçekleştirilmesine özel önem verilecektir. Karayolu ulaşımı ile demiryolu ve deniz taşımacılığı arasında denge kurulacak, demiryolu ve deniz taşımacılığına özel önem verilecek ve hava ulaşımı yaygınlaştırılacaktır. Devlet Üretim Çiftlikleri örnek üretim yapan laboratuarlara dönüştürülerek, arazilerinde sözleşmeli çiftçilik yaptırılacak ve tarım alanlarının korunması için gereken her önlem alınacaktır. Ayrıca, talep eden gerçek ve tüzel kişilere belli koşullarda bedelsiz arazi tahsis edilerek “özel ormancılık” geliştirilecektir. Programda, Gecekondulaşmaya karşı kesin ve katı bir tavır alındığı görülmektedir. Gecekondulaşmaya göz yumanlara karşı da yaptırımlar uygulanacağı belirtilmekte ve il düzeyinde planlama çalışmaları ve kamu eliyle altyapılı arsa üretimi ile denetimsiz yapılaşmaların önünün alınacağından, yasadışı işgallerin engelleneceğinden söz edilmektedir.

3 Kasım 2002 seçimlerinin ardından yeni bir parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidara gelmiştir. Başbakan Abdullah Gül tarafından açıklanan 58. *Hükümet* programında , “Kentli hakları ve kente karşı işlenen suçlar ile çevre hakkı konusunda halkın katılımı ve denetimi etkin bir biçimde sağlanacaktır” ifade edilmektedir. KOBİ’ler ve üniversitelerden yararlanarak bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılmasına çalışılacağı; “Ulusal ölçekte stratejik bir değer taşıyanlar dışındaki tüm hazine arazilerinin belediye sınırları içinde belediyelere, diğer bölgelerde ise il idarelerine...” devredileceği belirtilmektedir. Taşıma türleri arasında dengeyi sağlayacak bir ulaştırma ana planının hazırlanacağından ve ulaştırma alt sektörlerinin tamamını ele alan bir ulaştırma bilgi sisteminin geliştirileceğinden söz edilmektedir. Demir yollarının, özel sektörle ve çağdaş işletmecilik anlayışı çerçevesinde geliştirileceği ve TCDD Genel Müdürlüğünün yeniden yapılandırılacağı vurgulanmaktadır. Turizm potansiyeli nedeniyle İstanbul’a özel bir ilgi gösterilen programda, yabancı sermayeyi turizm yatırımı için İstanbul’a çekmenin yolu olarak yabancılara mülk satışını düzenleyen mevzuatın değiştirilmesi ve yeni turizm bölgelerinin

yaratılması önerilmektedir. Planda, İstanbul pazarlanırken, kentleşme ve bölgesel dengesizlik gibi konulara değinilmediği görülmektedir.¹⁸

59. Hükümet programı, 18 Mart 2003 tarihinde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından ve özellikle “muhafazakârlık” vurgusu eşliğinde ilan edilmiştir¹⁹ Programda iktisadi politikaların ana unsurları olarak, *makro ekonomik istikrar, mikro ekonomik liberalleşme ve dışa açılmadan* söz edilmektedir. Programa göre hükümet, “bölgesel ve yerel ekonomi havzaları oluşturmaya, mevcut olanların etkinliğini arttırmaya yönelik politikalar” üretecek ve uygulayacaktır. Bölgesel kalkınma için sosyal altyapıları güçlendirecek; GAP toprak reformu ile birlikte değerlendirilerek bölgenin ekonomik alt yapısı yeniden planlanacak ve GAP yönetimi bölgeye taşınacaktır.

Hükümet kentleşme konusunda da bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Planın stratejisine göre hükümet sağlıklı ve çirkin şehirleşmenin önüne geçerek kentleri yaşanabilir mekânlar haline getirecektir. Gecekondu bölgelerinde yaşayanlara ucuz konutlar üretilcektir. Uzun vadeli programlar ile şehirler sağlıklı ve yaşanabilir hale getirilecektir. Ne var ki bu uzun vadeli programların imar planlarının yerine geçeceği izlenimi uyandırmaktadır ve nitekim böyle de olmuştur. Hükümet bu dönemde Acil Eylem Planı adlı strateji belgesinde gecekondulaşmanın önlenmesinden ve (TOKİ aracılığıyla 81 ilde başlattığı) konut atağından söz etmiştir.

10 Ocak 2008’de açıklanan 60. Hükümet’in programı *Eylem Planı* başlığı ile duyurulmuştur. Daha çok son altı yılın icraatlarını kamuoyuna duyuran bir faaliyet raporu niteliğinde olup, çoğunlukla gerçekleşmiş işlerden söz edilmiştir. Mekâna ilişkin dikkat çekenler şöyle özetlenebilir²⁰: Yerleşimlerde afet güvenliği, bütünleşik afet risk haritalarının hazırlanması ve derecelendirilmesini düzenleyen mevzuat değişiklikleri yapılacaktır. Alt-orta gelir grubu ve yoksullara yönelik sosyal donatılarıyla birlikte sosyal konut, kentsel yenileme ve gecekondu dönüşüm projeleri, afet konutları ve tarım köy uygulamalarına öncelik verilecektir. Sosyal konut sayısının beş yüz bine çıkarılması hedeflenmiştir. Özellikle İstanbul

¹⁸ 58. Hükümet programı http://www.yerelsecim.com/58_hukumet.htm

¹⁹ 59. Hükümet programı http://www.yerelsecim.com/59_hukumet.htm

²⁰ 60. Hükümet programı, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/EylemVeDigerPlanlar/Attachments/4/60.HukumetProgramiEylemPlani.pdf>

için depreme hazırlık çalışmaları hızlandırılacak ve denetimler artırılabacaktır. Çevre düzenlemeleri ile birlikte 360 bin konut yapılacaktır.

Ağaçlandırma, erozyonla mücadele ve iyileştirme çalışmalarıyla, kentlerin etrafındaki yeşil kuşak ormancılığı geliştirilerek daha yaşanılabilir kentler oluşturulacaktır. Demiryolu ulaşımı için Ankara-İstanbul, Ankara-Konya, İstanbul-Ankara-Sivas, Ankara-Afyonkarahisar İzmir hızlı tren çalışmaları hızlanacak ve Marmaray projesi hayata geçirilecektir. Ulusal Düzeyde Bölgesel Gelişme Stratejisi (UBGS) hazırlanacak ve bununla uyumlu tüm bölgeler için Gelişme Stratejileri ve Planları tamamlanacaktır. Kalkınma Ajansları kurulacak; ülke genelinde eğitim, sağlık, adalet, yol, içme suyu alanlarında başlatılan seferberliğe, Doğu ve Güneydoğu Anadolu başta olmak üzere devam edilecektir. Cazibe merkezlerinin desteklenmesi gibi kalkınma politikaları Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden başlamak üzere uygulamaya konulacaktır. Köy kanununun da günün koşullarına göre yenileneceği ve belediye ile İl Özel İdaresi Kanunlarıyla uyumunun sağlanacağı belirtilmektedir.

21 Ekim 2007’de yapılan *referandum* ile seçim dönemi beş yıldan dört yıla indirilmişti. III. AKP Hükümeti dördüncü yılını doldururken 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan genel seçimler sonucunda IV. *AKP Hükümeti*’nin Başkanı Erdoğan, 61. *Hükümet Programı*’nı açıklamıştır. Programda, 12 Kasım 2012 tarih ve 6360 sayılı (büyükşehir belediyeleri konusunda köklü değişiklikler yapan) yasanın hazırlığı duyurulmaktadır. 2004’den beri yürürlükte olan 5216 sayılı yasada, büyükşehir kurulabilmesinin koşulu olan 750 000 nüfus ölçütü il merkezini işaret ederken, programda ilin tamamının nüfusunun 750 000 olması durumunda Büyükşehir belediyesinin kurulabileceği yer almıştır. İlin tamamını kapsayan BŞB modeli ile il bazında üst ölçekli plan bütünlüğü sağlanacağı iddiası vardır.

Köy Kanununun bu dönemde yenileneceği, tıpkı bir önceki programda olduğu gibi, tekrarlanmıştır. Kentleri "yaşanabilir" ve "marka" şehirler haline getirmekten söz etmektedir ama nasıl yapılacağına dair bir proje belirtilmemiştir; Programda, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Kalkınma Bakanlığıyla birlikte kalkınma politikalarına uygun ulusal ve bölgesel nitelikli mekânsal gelişme stratejileri hazırlayacağı ve koruma-kullanma dengesinin de en iyi şekilde gözetileceği söylenmektedir.

10 Ağustos’ta Türkiye’de bir ilk olarak, Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan, doğrudan halk tarafından seçilerek göreve getirilmiştir. Hemen ardından da 1 Eylül 2014’de 62. Hükümet’in Programı Başbakan Davutoğlu tarafından TBMM’ye sunulmuştur. Programda özel bir yer ayrılmış olan yerel yönetimlere “temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi ve kamu hizmet sunumunda etkinliği sağlamanın bir aracı olarak” bakıldığı belirtilmiştir. Yine, Köy Kanunu’nun bu dönemde yenileneceği söylenmiştir (tıpkı 60. ve 61. Hükümet Programlarında olduğu gibi) ancak 1924 yılının Köy Kanunu halen yürürlüktedir. Programın kente ilişkin hedefi ise "yaşanabilir" ve "marka" şehirler yaratmaktır. Bunun için de kentsel dönüşüm kapsamında 6,5 milyon birim konutun 2023 yılına kadar yenilenmesi planlanmıştır. Kentlerde çocuklar, gençler, yaşlılar ve engelliler için daha fazla yatırım yapılacağı, yeşile, parklara önem verileceği, temizlik, estetik ve güvenlik için çalışılacağından bahsedilmiştir. “Her ile en az bir şehir ormanı” ve “her il ve ilçede en az bir meydan” ifadeleri kullanılmıştır. Kentsel dönüşüm çalışmalarının devam edeceği, alt ve orta gelir grubunun konut ihtiyacının karşılanmasına öncelik verileceği ve yöresel dokuyu ve kimliği de yansıtan kırsal dönüşüm çalışmalarının başlatılacağı belirtmiştir.

Programa göre Hükümet, toplu konut uygulamalarının kapsamını genişletecek. TOKİ öncelikle nüfus artışının hızlı ve konut fiyatlarının yüksek olduğu şehirlerde ve alt ve orta gelir grubunun temel konut ihtiyacına yoğunlaşacak ve kalkınmada öncelikli bölgelerde sosyal konut üretimine ağırlık verecektir. Kendi konutunu yapanlara teknik destek sunacak, SUKAP projesinden yararlanma oranını yükseltecektir. Ulaşım ve trafik konusunda merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki işbirliğini geliştirecek; ulusal ve yerel ulaşım planları arasında uyum ve koordinasyonu sağlayacaktır. Şehirlerde toplu taşıma altyapısını geliştirmek için yoğun hatlarda raylı sistemleri hızla tamamlayacak ve şehir içi-şehirlerarası bütünleşmeyi sağlayacak; organize sanayi ve üniversite kampüsü gibi ihtiyacı yüksek bölgelere toplu ulaşım imkânlarını artıracaktır.

“Bölgesel Kalkınma: Refahın Mekânsal Dağıtımı” başlığı altında Hükümet 2014 yılı içinde GAP, DAP, KOP ve DOKAP için hazırlanan 2014-2018 dönemine ilişkin eylem planlarını açıklayacağını ifade etmektedir. Bölgesel ve sektörel teşvik sistemini güçlendirecektir. Bütün bölgelerde özel sektörün gelişmesi için destekleyici mali araçları

uygulayacaktır. Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisini uygulamaya koyacak, böylelikle mekânsal gelişme ve sosyo-ekonomik kalkınma politikaları arasındaki uyumu güçlendirecektir. Kalkınma ajansları koordinasyonunda hazırlanan ve 2014-2023 dönemini kapsayan 26 bölge planını uygulamaya başlayacaktır. 2014-2020 yılları için hazırlanan “Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisini” yürürlüğe koyarak, yeni Kırsal Kalkınma Planının hazırlıklarını tamamlayacaktır. KÖYDES’i kaynaklarını artırarak, kapsamlı bir kırsal kalkınma programına dönüştürecek. Köylerde ve bağlı birimlerinde yol, su, eğitim, sağlık, enerji, haberleşme gibi temel altyapı açığını kapatacaktır.

63. Hükümet, 7 Haziran seçimlerinden 45 gün geçmesine rağmen hükümet kurulamaması üzerine Cumhurbaşkanının, (1 Kasım 2015’de yapılacak olan yılın ikinci genel seçimlerine kadar) mevcut başbakan Davutoğlu’nu görevlendirdiği *seçim hükümetidir*. Geçici bakanlar kurulundan oluşan bu hükümetin, doğal olarak bir hükümet programı da yoktur.

25 Kasım 2015’de 64. *Hükümet* programı (VII. AKP Hükümeti), Başbakan Davutoğlu tarafından açıklanmıştır. Programda Turizm Gelişim Bölgeleri, Turizm Koridorları, Turizm Kentleri ve Ekoturizm Bölgelerinin geliştirilmesinden (9 turizm gelişim bölgesi, 7 tematik koridor, 10 turizm kenti ve 5 ekoturizm bölgesi) söz edilmektedir. DOKAP Turizm Master Planı çerçevesinde “Yeşil Yolculuk” iddiası taşıyan ve Samsun’dan Artvin’e kadar sekiz ili kapsayan alanda yeşil yol çalışmalarının süreceği söylenmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi için Kış Turizmi Strateji Belgesi’nin hazırlanacağı belirtilmektedir. “Yaşanabilir şehirler ve sürdürülebilir çevre” başlığı altında ağırlığın kentsel dönüşüme verildiği görülmektedir. Programda, Hükümet, Kentsel Dönüşüm Alanları Strateji Belgesi’nin hazırlanacağını, bu alanlarda yeşil bina ve yerleşme uygulamalarını destekleyeceğini ve kentsel dönüşümü kabul eden izinsiz yapılara elektrik ve su bağlanmasını sağlayacağını söylemektedir. Trafiğin yoğun olduğu tarihi kent merkezlerinde trafiğin yer altına alınacağını ve kentlerin yeni gelişen alanlarında kişi başına düşen yeşil alan miktarını 15 metre kareye çıkartacaklarını da vaat etmektedir.

25 Mayıs 2016’da 65. *Hükümet* (VIII. AKP Hükümeti) Programı Başbakan Binali Yıldırım tarafından açıklandı. Programdan Hükümetin en büyük ve ilk hedefinin yeni anayasa yapmak olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Kentsel alanları doğrudan ilgilendiren bir ifade olarak,

başlatılmış olan şehir hastaneleri projelerinin kamu-özel ortaklıkları ile tamamlanmasından söz edilmektedir. Programda “Yaşanabilir Şehirler ve Çevre” başlığının açıldığı görülmektedir. Bir önceki programın hemen hemen aynısıdır. Bölgesel strateji olarak, kamu yatırımlarında GAP, DAP, DOKAP ve KOP gibi bölge kalkınma projelerinin eylem programlarına öncelik verileceği belirtilmiştir. Ayrıca bölgesel gelişmede turizmi, sürükleyici ve istihdam yaratıcı bir sektör olarak tanımlamaktadır. Programda kent sözcüğü sadece kentsel dönüşüm kavramı içerisinde ve iki kez kullanılırken, bölge sözcüğü de aynı şekilde iki kez karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Türkiye’nin 97 yıllık tarihi, farklı bakış açılarından ve farklı ideolojik yaklaşımlardan hareketle çeşitli biçimlerde (örneğin, iktisadi tarih, toplumsal tarih, siyasal tarih, kültürel tarih, mimarlık tarihi gibi) okunabilmekte ve incelenmektedir. Bu çalışmada ise bu 97 yıllık tarihin yalnızca ilan edilmiş Hükümet Programları üzerinden mekânsal gelişim, değişim, dönüşüm tarihine odaklanılmıştır. İktidara gelen partilerin *niyet beyanı* ve gelecek için planları olarak değerlendirilebilecek olan hükümet programları incelenirken, hükümetlerin hangi vaatlerde bulundukları; bölgesel gelişme konusunda hangi politikalara ağırlık verdikleri; kentleşme, gecekondulaşma, imar ve bölgesel gelişme sorunlarına nasıl yaklaştıkları ve bunlara çözüm olarak hangi politikaları önerdikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada irdelenen söz konusu sorunlar ve çözüm önerileri açısından baktığımızda, örneğin, 1961 yılında kurulan CHP-AP koalisyon hükümetinin programında gecekondulaşma konusundan ilk kez bir sorun olarak söz edildiğini görüyoruz. Gecekondulaşma sorununa 1965 yılında kurulan Ürgüplü Hükümetinin programında da yer verildiği görülse de esasen aynı yıl kurulan I. Demirel Hükümeti programında bu konu *bir politika alanı* olarak ele alınmıştır. Bu hükümet döneminde çıkarılan 775 sayılı Gecekondulaşma Yasası, hükümetin vaatlerine sahip çıktığını gösterir. Bu yasa ile gecekondulaşma affa uğrayarak tapuya kavuşmuşlardır. Ancak aynı Demirel III. hükümetini kurarken (1970-1971) açıkladığı programında bu kez *af değil sıkı bir yasaklama* kararını dile getirmektedir.

1974’de kurulan CHP-MSP koalisyonunun programında, 1973 yılına kadar yapılmış olan gecekondulara bağışlama getirilmiş ve yasallaştırılmışlardır. 1975-1977 arasındaki I. Milliyetçi Cephe Hükümetinin programında da aynı yaklaşım sergilenmiş ve gecekondular tapuya bağlanmışlardır. İlk kez, öncekilerden farklı bir yaklaşımla, ömrü 2 ay bile olmayan II. Ecevit Hükümeti (1977) programında, gecekonduların değil ama gecekonduların yapım sürecinin yasallaştırılmasından söz edilmiştir. Aynı yıl göreve gelen V. Demirel Hükümeti, gecekonduları bir olgu olarak kabul edip, onların sorunlarını çözme ve kentsel hizmetlerle bütünleşmelerini sağlama sözünü vermiştir. 1979’da kurulan VI. Demirel Hükümetinin programında da gecekonduların yasallaştırılması gündeme gelmiştir.

12 Eylül Hükümetinin (1980-1983) programında gecekonduların iyileştirilmesi üzerinde durulmuş; bu dönemde gecekondulara güvenlik mantığı çerçevesinde yaklaşım ve gecekonduların mahalleleri sıkı denetime alınmıştır.

1980’ler, İngiltere’de Thatcher’ın, ABD’de Reagan’ın başlatmış olduğu neo-liberal dönüşümün Türkiye’deki uygulamalarının da başladığı yıllardır (Özal’lı yıllar). 1980’ler aynı zamanda ardı ardına çıkarılan af yasaları ile gecekondular ve kaçak yapıların bir oldu-bitti şeklinde bağışlandığı yıllara da denk düşer. Özellikle 1983- 1988 arasında yapılan yasal düzenlemelerin hemen hepsinde bütün gecekonduların bağışlandığı (Şenyapılı, 1998: 312-313); bu dönemde Özal ve ANAP’ın kurduğu hiçbir hükümet programında gecekondudan söz edilmediği görülmektedir. Kısacası, iktidar, söylemeden eylemiştir ²¹.

1991’de 49. Hükümet (Demirel) Programında bu kez gecekondular, çağdaş kentleşmenin önünde engel olarak görülmüş ve kentle bütünleştirilmelerinden söz edilmiştir. 1993’de Çiller’in kurduğu 50. Hükümet programı gecekondular konusunda 49. Programın söylediklerinin aynısını tekrar etmiştir. 1995’de kurulan 52. Hükümet (Çiller) programında bundan sonra gecekondular ve kaçak yapılarla mücadele edileceğinden bahsedilmektedir. 53. Hükümet (M. Yılmaz) ise bir yöntem olarak gecekondular aracılığıyla yaratılan rantların kamuya dönüşünün sağlanmasıyla, gecekonduların yapımının önlenebileceği görüşündedir.

²¹ Bu dönemin gecekondular, konut ve arsa vurguncululuğunu da içeren bir değerlendirmesine Ayşe Buğra’nın “Türkiye’nin Ahlaksız Konut Ekonomisi” başlıklı makalesinden ulaşılabilir (2000: 97-127)

1996’da Erbakan Hükümeti (54. Hükümet), gecekondu kent içindeyse kentsel dönüşüm projeleri, kent dışındaysa ıslah imar planları ile iyileştirmek istemektedir. 1997’deki 57. Hükümet ise gecekonduya karşı sert bir tutum almaktadır. Yasaklama, önleme ve göz yumanlara da yaptırım uygulamaktan söz eder. 2003 yılındaki 59. Hükümet (Erdoğan), çirkin şehirleşmenin bir unsuru olarak gördüğü gecekonduya, gecekonduya yaşayanlara ucuz konut üreterek engel olacaktır. Sonraki programlarda gecekondular için belirgin bir politikadan söz edilmez. 65. Hükümet de dâhil, AKP hükümetleri için temel politikalardan birisi olan kentsel dönüşüm ve yoksullar için şehir dışlarına yapılan ucuz toplu konut siteleri yoluyla artık gecekondular bir olgu olmaktan çıkmıştır.

Kısacası, 1965 yılından itibaren bazı hükümet programlarında rastlanan “gecekondular” politikalarının genel bir değerlendirmesini şöyle özetlemek mümkündür:

1. Gecekondular barınma sorununa çözüm olarak kabul edildiğinde; hoş görmek, başışlamak, mülkiyetini tapu ile güvenceye bağlamak, kentsel hizmetlerle buluşturup altyapıya bağlamak;
2. Gecekonduları oy potansiyeli olarak görüldüğünde, imar değerlerini yükselten yapı düzenlemeleri ile rant yaratmaya ve el konulmaya uygun hale getirmek, yükseklik izinlerini artırmak ya da apartmanlara dönüşmesine yol açmak;
3. Gecekonduların ticarileştiği ve bireysel olarak kentsel rantlara el koymaya başladığı fark edildiğinde yasaklama, yıkma, cezalandırma yöntemleriyle engel olmaya çalışmak;
4. Gecekondular alanlarının, arazinin kentsel konumu nedeniyle rant yarattığı ve çekici olmaya başladığı anlaşıldığında ise - ki bu 1980 sonrası başlayan bir süreç olarak değerlendirilebilir, özellikle de 2000’ler baş döndürücü bir hızla erişmiştir - kentsel dönüşüm projeleri ile ortadan kaldırılmak istenmiştir.

Günümüz Türkiye’sinde gecekondulaşma diye bir süreçten söz edilemese de kavramsal olarak hala konuşuluyorsa bu ilk iki maddede sayılan yaklaşımların bir sonucudur. Çirkin kentleşmenin, yaşanabilir kentleri kuramamış olmanın, büyük kentlere yönelen kitlesel ve yoğun göçlerin de ardında bu iki yaklaşım biçimi, önemli etkenler olarak yer almaktadır. Gecekondulaşmayı adeta teşvik edip tapu ile ödüllendiren hükümetler, bunun sorumlusudur.

10 yılda 5 hükümet kuran DP dönemi ile 15 yılda 8 hükümet kurmuş AKP dönemi dışarıda tutulursa, Türkiye’de başladığı işi bitirebilecek, verdiği sözleri tutabilecek kadar iktidarda kalabilen parti yoktur. Kimi hükümetlerin bir-iki ay ömre sahip olabildiği, siyasal istikrarsızlıkların yoğunlaştığı pek çok dönem yaşanmıştır. Kentleşme, bölgesel gelişme, yerel yönetimler, konut ve arsa politikaları gibi alanlarda, her gelen hükümetin kendinden öncekileri yok sayma nezaketsizliği, bu alanlarda kalıcı devlet politikaları oluşmasını engellemiş ve her yeni hükümetle sil baştan bir yaklaşım egemen olmuştur. Ancak buradan yola çıkarak uzun süre iktidarda kalmış siyasal partilerin, uzun süreli ve sorun çözücü politikaları takip ettiği yargısına ulaşmak da doğru değildir.

Adalet ve Kalkınma Partisinin hükümet programlarında (ve icraatlarında) en fazla göze çarpan ifade (yeni anayasa ihtiyacı dışında) “Strateji Belgesi” hazırlamaktır. Sadece 64. Programda 6 adet Strateji Belgesi (SB) hazırlamaktan söz edilmektedir: Öğretmen SB, Genç İstihdamı SB, Kış Turizmi SB, Kentsel Dönüşüm Alanları SB, Afet Yönetimi SB ve Kalkınma İşbirliği Temel Politikalar ve SB. AKP Hükümetleri, strateji belirleme ve belge hazırlama vurgusunu ve ısrarını her dönem sürdürmüş olsa da, bugün geldiğimiz noktada hükümet programlarında hala yaşanabilir şehirlerden bahsedilmesi ve hala 1980’lerin bölgesel gelişme politikalarının tekrarlanması; “çirkin” şehirleşmenin sorun olmaktan çıkmaması ya da kentsel dönüşümün, yerinden etme stratejileri için bir araç olarak kullanılması (kentsel dönüşümü kabul eden yapılara elektrik ve su bağlanacak, etmeyenlere yok anlayışı 64. Hükümet programından görülebilir) hazırlanan pek çok programın uygulamadaki karşılığının sorgulanması gereğine işaret etmektedir. . Dolayısıyla, 97 yılda kurulmuş olan hükümetlerin programlarında yer almasa da, arsayı rant ve vurgunculuk; konut ve gecekondu popülizm; bölgesel gelişme planlarını ise kaynak sömürüsü ve toplumsal kontrol aracı olmaktan çıkarmadıklarını; aksine bu işleyişin önünü açtıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca, mekâna ilişkin her müdahalenin, kaçınılmaz bir biçimde bu tür sonuçlara yol açtığını; zira gerek yönetsel gerekse de toplumsal yapılarda denge-kontrol düzeneklerinin oluşturulmadığını; toplumsal yapının vurgunculuk, talan, el koyma ve rüşvet gibi mekanizmaları ve zafiyetleri kolaylıkla yeniden üretebildiğini de vurgulamalıyız.

Cumhuriyetin mekânsal projelerinin hükümet programları üzerinden izinin sürüldüğü bu çalışmada, bölgesel politikalara ilişkin kapsamlı bir inceleme ve analiz, başka bir çalışmanın konusunu oluşturacaktır. Zira, *bölgesel gelişememe* sorunu giderek daha da görünür hale gelirken, mesele daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmektedir. Yine de genel bir değerlendirme yapılması mümkündür.

Elbette her bölgenin kendi potansiyeli mevcuttur. Bu güçleri o bölgelerin, toplumsal, insani koşullarını iyileştirmek ve bölge insanlarının huzurunu, refahını, mutluluğunu artırmak için kullanmak öncelikli hedeftir. Ancak bölgelere koruma-kullanma dengesi içinde yaklaşılmadığında mekânın gerçek ve sürekli kullanıcılarının neyi nasıl istedikleri dikkate alınmadığında, bu bir gelişme stratejisi olmaktan çıkacaktır. Bu durumda mekân, yeni değerlendirme alanlarının ve yeni kâr olanaklarının peşinde olan sermaye çevrelerinin kullanımına, kamu-özel ortaklık projeleri adı altında (Güzelsarı, 2009: 43-77) engelsiz ve sınırsız bir şekilde açılabilir. Bozulmamış, tarım ve hayvancılık ya da eko-turizm potansiyeli yüksek yerleşim bölgelerine termik santral yapmak, HES’lerle vadilerin ekolojik dengesini alt üst etmek, verimli tarım arazilerinin bulunduğu bölgeleri tarım dışı yapılaşmaya açmak, ormanlara imar izni vermek, kıyı şeritlerini toplumun kullanımından dışlayacak biçimde yapılaşmak (1990’ların projesi olan Karadeniz Sahil Yolu gibi), endemik türlerin ekosistemlerine müdahale etmek (Karadeniz yaylalarından geçirilen Beton Yol gibi) vs. tüm bunların o bölgelerin gerçek potansiyeli ve üstünlüğünü ortadan kaldırmaya ve toplumsal yapıyı dönüştürmeye yönelik bir tehdit oluşturmamasından endişe edilmekte; önemli tartışmalara konu olmaktadır.

Kaynakça

Aktürk, B. ve Dağlı, N. (1988) “Hükümetler ve Programları”, *1920-1960 Cilt 1, 1960-1980 Cilt 2, 1980-1987 Cilt 3*, TBMM, Yayın No:12.
<http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/handle/11543/85> (erişim tarihi 03.04.2017)

Alada, A. (2001), “Türkiye’de “Belediye”nin 70 Yıllık Tarihine Kronolojik Bir Yaklaşım: 1930-2000”, *Cevat Geray’a Armağan*, Mülkiyeliler Birliği, Ankara. 125-208.

Buğra, A., (2000), *Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar*, (Çev. B. S. Şener), İstanbul: İletişim Yayınları.

“Cumhuriyet Ansiklopedisi”, (2002), 3. cilt 1961-1980, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Güzelsarı, S. (2009), “Kamu Özel Ortaklıkları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, İçinde, B. Övgün (ed.), *Kamu Yönetimi Yapı İşleyiş Reform*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın no:598. KAYAUM yayın no:5, 43-77.

Neziroğlu, İ. ve Yılmaz T. (2013), “Hükümetler Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri”, 24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950, Cilt 1’den başlayarak 11 Ocak 1999- Cilt 10’a kadar toplam 10 ciltlik eser, TBMM Basımevi. (https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukumetler/hukumetler_cilt_3.pdf)

Sey, Y. (1998), “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Mimarlık ve Yapı Üretimi”. İçinde Y. Sey, (ed.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık. Bilanço 98*. İstanbul: Tarih Vakfı, 25-39.

Şengül, T. (2012), “Türkiye’nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi”. İçinde, F. Alpkaya ve B. Duru, (ed.), *1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim*, 353-399, Ankara: Phoenix.

Şenyapılı, T. (1998), “Cumhuriyetin 75. yılı gecekondunun 50. Yılı”. İçinde Y. Sey, (ed.) *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık. Bilanço 98*, İstanbul: Tarih Vakfı, 301-316.

Tapan, M. (1998), “İstanbul’un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi Ve Planlama Eylemleri”. İçinde Y. Sey, (ed.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık. Bilanço 98*, İstanbul: Tarih Vakfı, 75-88.

Tekeli, İ. (1998), “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme Ve Kent Planlaması İçinde Y. Sey, (ed.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık. Bilanço 98*, İstanbul: Tarih Vakfı, 1-24.

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP52.htm>

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP53.htm>

http://www.yerelsecim.com/54_hukümet.htm

http://www.yerelsecim.com/57_hukümet.htm

http://www.yerelsecim.com/58_hukümet.htm

http://www.yerelsecim.com/59_hukümet.htm

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm> (60 Hükümet programı erişim tarihi 21.04.2017)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm> (61.Hükümet programı erişim tarihi 21.04.2017)

<http://www.memurlar.net/haber/481857/> (62. Hükümet programı tam metni 05.04.2017)

http://www.basbakanlik.gov.tr/docs/kurumsalhaberler/64.hukümet_programi.pdf (64. Hükümet programı, erişim tarihi 21.04.2017)

http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_GovernmentProgram.aspx (65. Hükümet programı konuşma metni. erişim tarihi 21.04.2017)